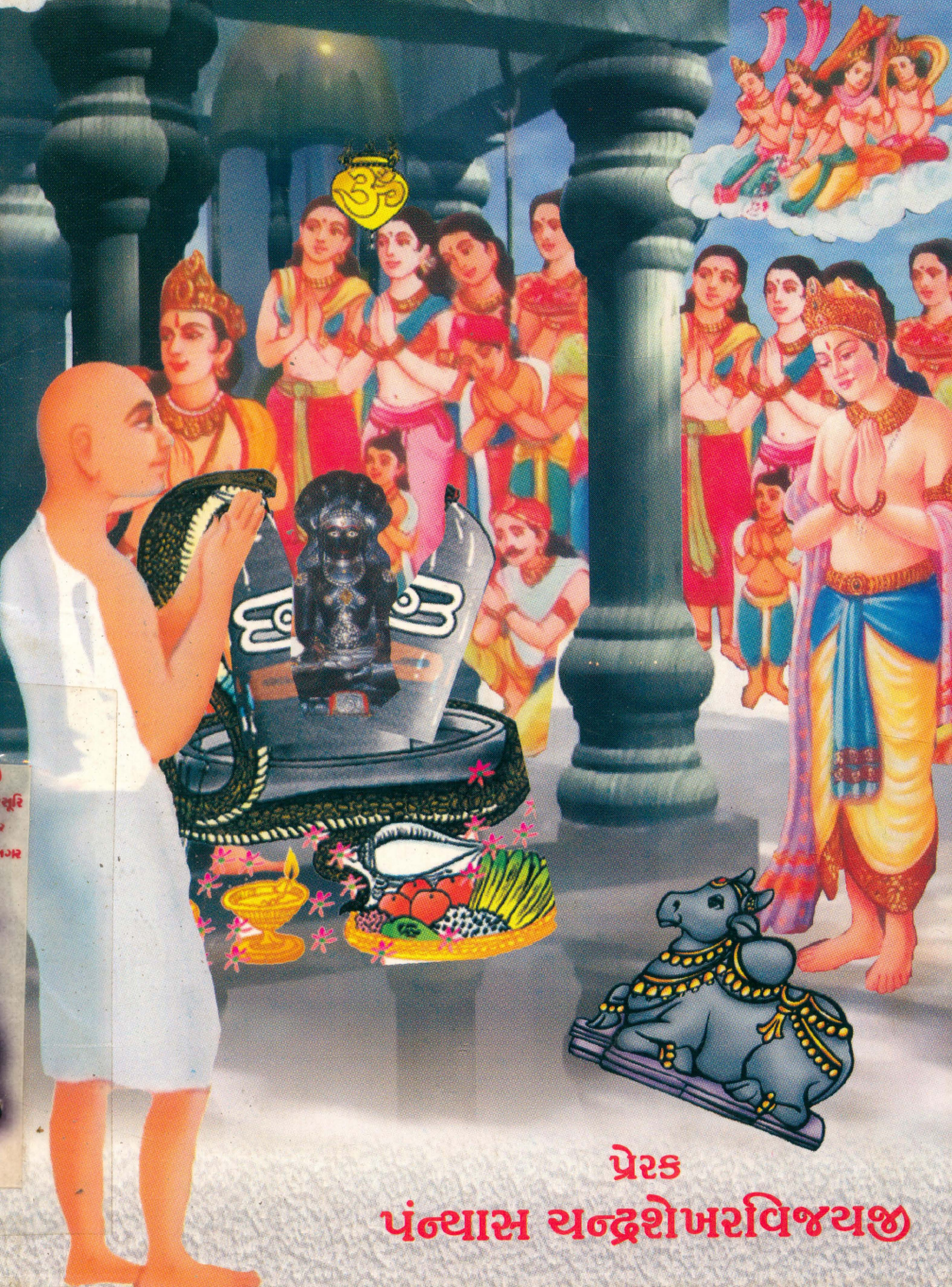

શ્રેષ્ઠ કવિ સિદ્ધસેનદિવાકરસૂરિ વિરચિત

કલ્યાણ મંદિર

(શ્લોક, અન્વય, પરિચય, અર્થ, સમાસ, ભાવાર્થ સહિત)

પ્રેરક

પંન્થાસ ચન્દ્રશેખરવિજયજી

ઓ માતાઓ ! ઓ પિતાઓ !

તમારો લાડકવાયો

ઉચ્ચ શિક્ષણ સાથે સુસંસ્કાર મેળવે તેવું તમે ઈચ્છો છો ?

ઘડપણમાં તમારી સેવા કરે તેવું તમે ઈચ્છો છો ?

વડિલોનો વિનયી બને તેવું તમે ઈચ્છો છો ?

દેવ અને ગુરુનો ઉપાસક બને તેવું તમે ઈચ્છો છો ?

જિનશાસનનો સાચો શ્રાવક બને તેવું તમે ઈચ્છો છો ?

અને તમારા ઘરનો કુળદીપક બને તેવું તમે ઈચ્છો છો ?

તો, તેને ત્રણ વર્ષ માટે તપોવનમાં પ્રવેશ આપવો જ રહ્યો.

તપોવન સંસ્કારપીઠ

મુ. અમિયાપુર, પો. : સુઘડ, તા.જિ. ગાંધીનગર - ૩૮૨ ૪૨૪.

ફોન : (૦૭૯) ૨૩૨૭૬૨૭૩, ૨૩૨૭૬૩૪૧

મોબાઈલ : ૯૪૨૬૦૬૦૦૯૩

કવિશ્રોઠ સિદ્ધસેન દિવાકરસૂરિજી વિરચિત

કલ્યાણમંદિર સ્તોત્ર

(ગુજરાતી અર્થ, સમાસ, ભાવાર્થ સહિત)

: પ્રેરક :

પં. ચન્દ્રશેખરવિજયજી મ. સાહેબ

કમલ પ્રકાશન ટ્રસ્ટ

સંસ્કૃત વાઙ્મય-પ્રકાશન શ્રેણી પુષ્પ-૩

પ્રકાશક :

કમલ પ્રકાશન ટ્રસ્ટ

જીવતલાલ પ્રતાપશી સંસ્કૃતિ ભવન

૨૭૭૭, નિશા પોળ, ઝવેરીવાડ,

રિલીફરોડ, અમદાવાદ-૧

ફોન : ૨૫૩૫૫૮૨૩, ૨૫૩૫૬૦૩૩

પ્રેરક - પરિચય :

સિદ્ધાન્તમહોદધિ, સચ્ચારિત્રચૂડામણિ,

સ્વ. પૂજ્યપાદ આ. ભગવંત શ્રીમદ્વિજય

પ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજા સાહેબના વિનેય

પૂ. પં. શ્રી ચન્દ્રશેખરવિજયજી

આવૃત્તિ :

પ્રથમ સંસ્કરણ : નકલ : ૨૦૦૦

તા. ૧૫-૪-૨૦૦૪, વિ. સં. ૨૦૬૦

મૂલ્ય રૂા. : ૧૫-૦૦

ટાઈપસેટિંગ :

અરિહંત ગ્રાફિક્સ

ખાડિયા ચાર રસ્તા, અમદાવાદ

મુદ્રક :

નવાપ્રભાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ

ધીકાંટા રોડ, અમદાવાદ.

ફોન નં. : ૨૫૫૦૮૬૩૧, ૮૦૪૬૨૧૯

પુજ્ય સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતોને વિનંતિ કે આ પુસ્તકો જ્ઞાનખાતાની રકમમાંથી છપાવ્યા હોવાથી જ્ઞાનખાતાની રકમ મોકલવા વિનંતી.

કવિશ્રેષ્ઠ સિદ્ધસેન દિવાકરચૂરિજી વિરચિત

કલ્યાણમંદિર સ્તોત્ર

કલ્યાણમન્દિરમુદારમવદ્યભેદિ ।

भीताभयप्रदमनिन्दितमङ्घ्रिपदम् ।

संसारसागरनिमज्जदशेषजन्तु-

पोतायमानमभिनम्य जिनेश्वरस्य ॥१॥

यस्य स्वयं सुरगुरुर्गरिमाम्बुराशेः ।

स्तोत्रं सुविस्तृतमतिर्न विभुर्विधातुम् ।

तीर्थेश्वरस्य कमठस्मयधूमकेतो-

स्तस्याहमेष किल संस्तवनं करिष्ये ॥२॥

અન્વય : એષ અહં જિનેશ્વરસ્ય કલ્યાણમન્દિરં, ઉદારં, અવદ્યભેદિ, ભીત-અભયપ્રદં અનિન્દિતં, સંસારસાગરનિમજ્જત્-અશેષજન્તુ-પોતાયમાનં અંઘ્રિપદં અભિનમ્ય ગરિમા-અમ્બુરાશેઃ કમઠસ્મયધૂમકેતોઃ યસ્ય તીર્થેશ્વરસ્ય સ્તોત્રં વિધાતું સુવિસ્તૃતમતિઃ સુરગુરુઃ સ્વયં વિભુઃ ન, તસ્ય સંસ્તવનં કિલ કરિષ્યે ॥૧-૨॥

પરિચય : અવદ્ય=પાપ ભીત=ગભરાયેલા અભયપ્રદ=અભયદાન આપનાર નિમજ્જત્=ડૂબતો પોત=વહાણ પોતાયમાન=વહાણ જેવી પ્રવૃત્તિવાળો અંઘ્રિ=પગ સુરગુરુ=બૃહસ્પતિ સ્મય=અભિમાન ધૂમકેતુ=અગ્નિ વિભુ=સમર્થ.

અર્થ : આ હું જિનેશ્વરના કલ્યાણને આપનારા, ઈષ્ટ વસ્તુના દાનમાં ઉદાર, પાપને ભેદનારા, ગભરાયેલાઓને અભયને આપનારા, અનિન્દિત=નિર્દોષ, સંસારસાગરમાં ડૂબતા સર્વ જીવોને માટે વહાણના જેવી પ્રવૃત્તિવાળા એવા ચરણકમળને નમન કરીને મહિમાના સમુદ્ર કમળના અહંકારને માટે અગ્નિ સમાન એવા જે તીર્થંકરના સ્તોત્રને
કલ્યાણમંદિર સ્તોત્ર

કરવાને માટે અત્યંત વિશાળ બુદ્ધિવાળો બૃહસ્પતિ પોતે પણ સમર્થ નથી.
તેમના સંસ્તવનને હું કરીશ.

સમાસ : (૧) કલ્યાણસ્ય મંદિરં इति कल्याणमंदिरं, તત્ (૨) અવદ્યં ભિનત્તિ इति अवद्यभेदिन्, તત્ (૩) ભીતેભ્યઃ અભયં પ્રદદાતિ इति भीताभयप्रदं, તત્ (૪) અદ્વિષ્ઠઃ एव पद्मं इति अद्विष्णुपद्मम् (૫) ગરિમ્નઃ अम्बुराशिः इति गरिमाम्बुराशिः, તસ્ય (૬) સંસારઃ सागरः इव इति संसारसागरः, તસ્મિન્ નિમજ્જન્તઃ इति संसारसागरनिमज्जन्तः । અશેષાશ્વામી જન્તવશ્ચ इति अशेषजन्तवः । સંસારસાગરનિમજ્જન્તશ્વામી અશેષજન્તવશ્ચ इति संसारसागर-निमज्जदशेषजन्तवः, તેષાં પોતાયમાનમ્ इति संसारसागरनिमज्जदशेष-जन्तुपोतायमानम्, તત્ । (૭) પોતઃ इव आचरति इति पोतायमानम् (નામધાતુ) । (૮) ન વિદ્યતે. शेषः येषां ते अशेषाः (જન્તુ પદનું વિશેષણ) (૯) કમઠસ્ય સ્મયઃ इति कमठस्मयः, ધૂમઃ केतुः (ચિહ્ન) यस्य स धूमकेतुः, कमठस्मयस्य धूमकेतुः इति कमठस्मयधूमकेतुः, તસ્ય ।

ભાવાર્થ : માત્ર પરમાત્માના ચરણકમળ પણ કલ્યાણમંદિર, ઉદાર, પાપભેદક વગેરે રૂપે હોય તો સાંક્ષાત્ પરમાત્મા કેવા હોય ? આ બતાવવા માટે જ ‘કલ્યાણમંદિર’ વગેરે બધા વિશેષણો પરમાત્માના ન બતાવતા પરમાત્માના ચરણકમળના બતાવ્યા.

અથવા કવિ સમજે છે કે પ્રભુના ચરણનું શરણ લેવાથી જ કલ્યાણ થાય, એટલે ભક્ત જીવો પ્રભુના ચરણનું શરણ લેવા માટે તૈયાર થાય. એ માટે આ બધા વિશેષણો અદ્વિષ્ઠપદ્મ=ચરણકમળના બતાવ્યા, અર્થાત્ કવિ કહે છે કે માત્ર પરમાત્માને પામો, જુઓ , પાસે રહો એટલા માત્રથી ન ચાલે, કેમકે પ્રભુ કંઈ વિશિષ્ટ નથી, પ્રભુના ચરણો આ બધી વિશિષ્ટતાવાળા છે, એટલે કલ્યાણાદિ જોઈતા હોય તો પ્રભુને નહિ, પ્રભુના ચરણોને ભજો. આમ બે અર્થો થઈ શકે.

તથા જો માત્ર ચરણો જ આવા ઉત્તમ હોય તો પ્રભુ તો કેવા હોય? અને તો પછી એમના ગુણોનું વર્ણન તો સાક્ષાત્ બૃહસ્પતિ પણ ન કરી શકે એમ છતાં હું એમની સ્તુતિ કરવા તત્પર બન્યો છું એ મારી બાલિશતા જ છે.

સામાન્યતોઽપિ તવ વર્ણયિતું સ્વરૂપ-

મસ્માદૃશાઃ કથમધીશ ! ભવન્ત્યધીશાઃ ।

ધૃષ્ટોઽપિ કૌશિકશિશુર્યદિવા દિવાન્ધો ।

રૂપં પ્રરૂપયતિ કિં કિલ ઘર્મરશ્મેઃ ॥૩॥

અન્વય : અધીશ ! અસ્માદૃશાઃ સામાન્યતઃ અપિ તવ સ્વરૂપં વર્ણયિતું કથં અધીશાઃ ભવન્તિ, યદિવા ધૃષ્ટઃ અપિ દિવાન્ધઃ કૌશિકશિશુઃ ઘર્મરશ્મેઃ રૂપં કિં કિલ પ્રરૂપયતિ ? ॥૩॥

પરિચય : અધીશ=સ્વામી અધીશ=સમર્થ કૌશિક=ધ્રુવઃ ધૃષ્ટ=ધીર, ચતુર ઘર્મરશ્મિ=સૂર્ય દિવા=દિવસ (અવ્યય).

અર્થ : હે સ્વામિન્ ! અમારા જેવા તો સામાન્યથી પણ આપના સ્વરૂપને વર્ણવવાને માટે કેવી રીતે સમર્થ બને ? અથવા તો ચતુર એવું પણ દિવસે અંધ બની જનારું ધ્રુવડનું બચ્ચું સૂર્યના સ્વરૂપને શું વર્ણવી શકે ખરું ?

સમાસ : (૧) વયં ઇવ દૃશ્યન્તે ઇતિ અસ્માદૃશાઃ । (૨) કૌશિકસ્ય શિશુઃ ઇતિ કૌશિકશિશુઃ (૩) ઘર્માઃ (ઉષ્ણાઃ) રશ્મયઃ યસ્ય સ ઘર્મરશ્મિઃ, તસ્ય ।

ભાવાર્થ : પ્રથમ બે પાદમાં શંકા વ્યક્ત કરી કે મારા જેવા શી રીતે સ્તવન કરી શકે ? પછીના બે પાદમાં પોતે જ સમાધાન મેળવી લેતા હોય એમ ‘યદિવા’ પદ દ્વારા બતાવ્યું, એટલે કે જેમ પેલું બચ્ચું સૂર્યનું વર્ણન ન કરી શકે એમ મારા જેવા પણ ન જ કરી શકે એ સ્વાભાવિક છે. ધ્રુવડ તો દિવસે અંધ બને એટલે સૂર્યને જોઈ જ ન શકે તો પછી એ સૂર્યનું વર્ણન

શી રીતે કરે ? કવિ આના દ્વારા એમ કહે છે કે અધ્યાત્મયોગરૂપી દિવસને વિશે પ્રભુ સૂર્ય સમાન છે. પણ મિથ્યાત્વાદિ રૂપ રાત્રિમાં જ હું તો દૃષ્ટિવાળો છું, અધ્યાત્મરૂપી દિવસમાં હું અંધ છું. એટલે પ્રભુને, એના સાચા સ્વરૂપને ઓળખતો જ નથી તો શી રીતે એના ગુણો ગાઈ શકું ?

મોહક્ષયાદનુભવન્નપિ નાથ ! મર્ત્યો ।

નૂનં ગુણાન્ ગણયિતું ન તવ ક્ષમેત ।

કલ્પાન્તવાન્તપયસઃ પ્રકટોઽપિ યસ્માન્ ।

મીયેત કેન જલધેર્નનુ રત્નરાશિઃ ॥૪॥

અન્વય : નાથ ! મોહક્ષયાત્ અનુભવન્ અપિ મર્ત્યઃ નૂનં તવ ગુણાન્ ગણયિતું ન ક્ષમેત, યસ્માત્ કલ્પાન્તવાન્તપયસઃ જલધેઃ પ્રકટઃ અપિ રત્નરાશિઃ નનુ કેન મીયેત ? ॥૪॥

પરિચય : અનુભવન્=અનુભવ કરતો મર્ત્ય=મનુષ્ય કલ્પાન્ત=કલ્પાન્તકાળ વાન્ત=નીકળી ગયેલ, દૂર થયેલ.

અર્થ : હે નાથ ! મોહના ક્ષયથી (આપના ગુણોને) અનુભવતો એવો પણ મનુષ્ય એ ખરેખર આપના ગુણોને ગણવાને માટે સમર્થ નથી, કેમકે યુગના અંતકાળમાં જેમાંથી પાણી નીકળી ગયું છે એવા સમુદ્રનો પ્રગટ થયેલો એવો પણ રત્નોનો ઢગલો કોના વડે માપી શકાય ?

સમાસ : (૧) મોહસ્ય ક્ષયઃ ઇતિ મોહક્ષયઃ, તસ્માત્ (૨) કલ્પસ્ય અન્તઃ ઇતિ કલ્પાન્તઃ, કલ્પાન્તે વાન્તં પયઃ યસ્માત્ સ કલ્પાન્તવાન્તપયાઃ, તસ્ય (૩) રત્નાનાં રાશિઃ ઇતિ રત્નરાશિઃ ।

ભાવાર્થ : સંસારી અને સ્વામી બે ય ના ગુણો તો સરખા જ છે. માત્ર સંસારીઓમાં મોહનીય કર્મ હોવાથી તે ગુણોનો અનુભવ સંસારી કરતો નથી. પણ જે સંસારીને મોહક્ષય થાય તે પોતાના એ ગુણોને અનુભવી શકે. અને એ ગુણો અને સ્વામીના ગુણો એક જ હોવાથી એમ પણ કહેવાય કે મોહક્ષય દ્વારા એ જીવ સ્વામીના ગુણોને અનુભવે છે. પણ એ

અનુભવ હોવા છતાં પણ એ જીવ ‘પ્રભુના ગુણો કેટલા ?’ એ ગણી શકતો નથી.

જેમ યુગનો અંત થાય ત્યારે સમુદ્રનું બધું પાણી ખલાસ થઈ જાય છે અને એટલે સમુદ્રમાં રહેલો અતિ-અતિ વિશાળ એવો રત્નનો ઢગલો નજરોનજર દેખાય, પણ એ દેખનારો માણસ રત્નરાશિને જોવા છતાં રત્નરાશિને ગણી શકતો નથી જ. એ જ અહીં સમજવું.

અभ्युद्यतोऽस्मि तव नाथ ! जडाशयोऽपि ।

कर्तुं स्तवं लसदसंख्यगुणाकरस्य ।

बालोऽपि किं न निजबाहुयुगं वितत्य ।

विस्तीर्णतां कथयति स्वधियाम्बुराशेः ॥५॥

અન્વય : નાથ ! જડાશયઃ અપિ લસદ્-અસંખ્યગુણાકરસ્ય તવ સ્તવં કર્તું અભ્યુદ્યતઃ અસ્મિ । બાલઃ અપિ નિજબાહુયુગં વિતત્ય સ્વધિયા અમ્બુરાશેઃ વિસ્તીર્ણતાં કિં ન કથયતિ ? ॥૫॥

પરિચય : જડાશય=મૂર્ખ, જડ બુદ્ધિવાળો લસદ્=દીપતું આકર=ખાણ, ભંડાર બાહુયુગ=બે હાથ વિતત્ય=વિસ્તારીને વિસ્તીર્ણતા=વિશાળતા.

અર્થ : હે નાથ ! જડ બુદ્ધિવાળો એવો પણ હું દેદીપ્યમાન અસંખ્ય ગુણોના ભંડારવાળા એવા આપના સ્તવનને કરવાને માટે ઉદ્યમવાળો બન્યો છું. બાળક પણ પોતાના બે હાથને ફેલાવીને પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે સમુદ્રના વિસ્તારને શું નથી કહેતો ?

સમાસ : (૧) જડઃ આશયઃ યસ્ય સ જડાશયઃ । (૨) ન વિદ્યતે સંખ્યા યેષાં તે અસંખ્યાઃ । અસંખ્યાશ્ચામી ગુણાશ્ચ इति અસંખ્યગુણાઃ । લસન્તશ્ચામી અસંખ્યગુણાશ્ચ इति લસદસંખ્યગુણાઃ, તેષાં આકરઃ इति લસદસંખ્યગુણાકરઃ, તસ્ય (૩) બાહ્નોઃ યુગં इति બાહુયુગં, નિજસ્ય બાહુયુગં इति નિજબાહુયુગં, તત્ (૪) સ્વસ્ય ધીઃ इति સ્વધીઃ, તયા ।

ભાવાર્થ : નાના બાળકને કોઈ પૂછે કે ‘સમુદ્ર કેટલો મોટો ?’ તો એ સરળભાવે પોતાના બે હાથ પહોળા કરીને કહે કે ‘આટલો મોટો.’ પ્રભુ ! હું પણ બાળક જ છું. એટલે જેમ એ બાળકની આવી પ્રવૃત્તિ એ હાંસીપાત્ર નથી તેમ મારી પણ તમારા ગુણોનું સ્તવન કરવા રૂપી પ્રવૃત્તિ હાંસીપાત્ર ન ગણવી. હું તમારા ગમે તેટલા ગુણો કહીશ તો પણ એ હાથ પહોળા કરીને સમુદ્રની વિશાળતા બતાવવાની પ્રવૃત્તિ જેવું જ ગણાશે. આમ કવિ બચાવ કરે છે.

ये योगिनामपि न यान्ति गुणास्तवेश !

वक्तुं कथं भवति तेषु ममावकाशः ।

जाता तदेवमसमीक्षितकारितेयं ।

जल्पन्ति वा निजगिरा ननु पक्षिणोऽपि ॥६॥

અન્વય : ઈશ ! યે તવ ગુણાઃ યોગિનામ્ અપિ વક્તું ન યાન્તિ તેષુ મમ અવકાશઃ કથં ભવતિ ? તત્ત્વં એવં ઇયમ્ અસમીક્ષિતકારિતા જાતા વા પક્ષિણઃ અપિ નિજગિરા નનુ જલ્પન્તિ ॥૬॥

પરિચય : અવકાશ=અવસર, શક્તિ અસમીક્ષિત=નહિ વિચારવું તે જાતા=થયું, થઈ.

અર્થ : હે ઈશ ! જે તારા ગુણો યોગીઓને પણ બોલવાને માટે પાર પમાતા નથી (યોગીઓ પણ જે ગુણોને બોલી શકતા નથી) તે ગુણોમાં મારો તો અવકાશ, અવસર, શક્તિ ક્યાંથી હોય ? તેથી જ આ પ્રમાણે તો આ વગર વિચાર્યો કામ કરવા જેવું થયું અથવા તો પક્ષીઓ પણ પોતાની વાણી વડે બોલે જ છે.

સમાસ : (૧) ન સમીક્ષિતં ઇતિ અસમીક્ષિતં । અસમીક્ષિતં યથા સ્યાત્ તથા કરોતીતિ અસમીક્ષિતકારી, તસ્ય ભાવઃ ઇતિ અસમીક્ષિતકારિતા । (૨) પક્ષાઃ (પાંખ) સન્તિ યેષાં તે પક્ષિણઃ ।

ભાવાર્થ : મોટા માણસો પણ જે કામ ન કરી શકે એમાં સાવ નાનો

માણસ પ્રવૃત્તિ કરે તો લોકો કહે કે 'આ તો વિચાર્યા વિના જ કામ કરનારો છે. જો વિચારીને કામ કરતો હોત તો આવા મોટાઓ વડે અસાધ્ય એવા કામમાં પ્રયત્ન ન કરત.' એમ કવિ કહે છે કે આ રીતે તો મહાયોગીઓ માટે પણ અશક્ય એવા કામમાં મારી તો હેસિયત જ નથી. છતાં મેં એમાં પ્રવૃત્તિ કરી એટલે ખરેખર મેં વગર વિચાર્યે કામ કર્યું ગણાય.

પણ કવિ જ પાછો બચાવ કરે છે કે પક્ષીઓ પણ પોતાની ભાષા વડે બોલે તો છે જ ને ? અર્થાત્ પક્ષીઓને માનવભાષા ન આવડે એટલે એ પક્ષીઓ બોલવાનું જ છોડી દે એવું નથી. તેઓ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે પોતાની ભાષામાં બોલે જ છે એમ હું પણ બોલીશ.

આસ્તામચિન્ત્યમહિમા જિન ! સંસ્તવસ્તે ।

નામાઽપિ પાતિ ભવતો ભવતો જગન્તિ ।

તીવ્રાતપોપહતપાન્થજનાન્નિદાઘે ।

પ્રીણાતિ પદ્મસરસઃ સરસોઽનિલોઽપિ ॥૭॥

અન્વય : જિન ! અચિન્ત્યમહિમા તે સંસ્તવઃ આસ્તામ્, ભવતઃ નામ અપિ ભવતઃ જગન્તિ પાતિ, પદ્મસરસઃ સરસઃ અનિલઃ અપિ નિદાઘે તીવ્ર-આતપ-ઉપહત-પાન્થ-જનાન્ પ્રીણાતિ ॥૭॥

પરિચય : મહિમન્=પ્રભાવ, સામર્થ્ય સંસ્તવ=સ્તુતિ આસ્તાં=દૂર રહો ભવ=સંસાર ભવતઃ=સંસારથી સરસ=પાણીના બિંદુઓથી યુક્ત નિદાઘ=ઉનાળો પાન્થ=મુસાફર આતપ=તડકો.

અર્થ : હે જિન ! અચિન્ત્ય પ્રભાવવાળું આપનું સ્તવન (સ્તુતિ) તો દૂર રહ્યો, પરંતુ આપનું નામ પણ આ સંસારમાંથી ત્રણેય જગતને બચાવે છે (રક્ષે છે). પદ્મ સરોવરનો પાણીના ટીપાવાળો પવન પણ ઉનાળામાં તીવ્ર તડકાથી પરેશાન થયેલા મુસાફરજનને ખુશ કરે છે.

સમાસ : (૧) ચિન્તાયિતું શક્યઃ ઇતિ ચિન્ત્યઃ, ન ચિન્ત્યઃ ઇતિ

અચિન્ત્યઃ, અચિન્ત્યઃ મહિમા યસ્ય સ અચિન્ત્યમહિમા । (૨) રસેન
સહ વર્તતે ઇતિ સરસઃ (૩) તીવ્રશ્વાસૌ આતપશ્ચ ઇતિ તીવ્રાતપઃ, તૈન
ઉપહતાઃ ઇતિ તીવ્રાતપોપહતાઃ । પાન્થાશ્વામી જનાશ્ચ ઇતિ પાન્થજનાઃ ।
તીવ્રાતપોપહતાશ્વામી પાન્થજનાશ્ચ ઇતિ તીવ્રાતપોપહતપાન્થજનાઃ, તાન્ ।

ભાવાર્થ : ભયંકર ઉનાળામાં મુસાફર પદ્મ સરોવર પાસે પહોંચે
અને એનામાં સ્નાન કરે, પાણી પીએ તો તો એ પાણી એ મુસાફરને ખુશ
કરનારું બને જ, પણ પદ્મ સરોવર ઉપરથી પસાર થયેલો ઠંડો, ભીનો
પવન પણ જો દૂર રહેલા મુસાફરોને સ્પર્શે તો ય તેઓને ખુશ કરી દે.
એમ આપનું સ્તવન એ પદ્મ સરોવર જેવું છે, જ્યારે આપનું નામ એ
સરોવર ઉપરથી પસાર થઈને આવેલા ઠંડા પવન જેવું છે.

હૃદ્વર્તિનિ ત્વયિ વિભો ! શિથિલીભવન્તિ ।

જન્તોઃ ક્ષણેન નિબિડા અપિ કર્મબન્ધાઃ ।

સદ્યો ભુજંગમમયા ઇવ મધ્યભાગ-

મધ્યાગતે વનશિખણ્ડિનિ ચંદનસ્ય ॥૮॥

અન્વય : વિભો ! વનશિખણ્ડિનિ ચંદનસ્ય મધ્યભાગં અધ્યાગતે
ભુજંગમમયાઃ (બન્ધાઃ) સદ્યઃ ઇવ ત્વયિ હૃદ્વર્તિનિ જન્તોઃ નિબિડા
અપિ કર્મબન્ધાઃ ક્ષણેન શિથિલીભવન્તિ ॥૮॥

પરિચય : શિખંડિન=મોર અધ્યાગત=આવેલો ભુજંગમમય=
સર્પસ્વરૂપ નિબિડ=ગાઢ.

અર્થ : હે વિભુ ! જંગલનો મોરલો ચંદન વનના મધ્યભાગમાં
આવતે છતે ચંદનના સર્પમય બંધનો જેમ ઝડપથી ઢીલા પડી જાય તેમ તમે
હૃદયમાં છોતે છોતે જીવના ગાઢ એવા પણ કર્મબંધો ક્ષણવારમાં ઢીલા પડી
જાય છે.

સમાસ : (૧) વનસ્ય શિખંડી ઇતિ વનશિખંડી, તસ્મિન્
(૨) હૃદિ વર્તતે ઇતિ હૃદ્વર્તી, તસ્મિન્ (૩) કર્મણાં. બન્ધાઃ ઇતિ

કર્મબન્ધાઃ । (૪) ન શિથિલાઃ ઇતિ અશિથિલાઃ, અશિથિલાઃ શિથિલાઃ ભવન્તીતિ શિથિલીભવન્તિ ।

ભાવાર્થ : સ્પષ્ટ છે. સાપ મોરલાઓનો ખોરાક છે એટલે મોરલાનો ટહુકો સંભળાતા જ એ ભાગી જાય. ચંદનના વૃક્ષોને ગાઢ રીતે વીંટળાઈને રહેલા સાપો પણ મોર આવતાંની સાથે ભાગવા માંડે છે એમ પ્રભુ હૃદયમાં આવે એટલે બધા કર્મબંધો ઢીલા પડી જાય.

મુચ્યન્ત એવ મનુજાઃ સહસા જિનેન્દ્ર !

રૌદ્રૈરુપદ્રવશતૈસ્ત્વયિ વીક્ષિતેઽપિ ।

ગોસ્વામિનિ સ્ફુરિતતેજસિ દૃષ્ટમાત્રે ।

ચૌરૈરિવાશુ પશવઃ પ્રપલાયમાનૈઃ ॥૧॥

અન્વય : સ્ફુરિતતેજસિ ગોસ્વામિનિ દૃષ્ટમાત્રે પ્રપલાયમાનૈઃ ચૌરૈઃ આશુ પશવઃ ઇવ જિનેન્દ્ર ! ત્વયિ વીક્ષિતે અપિ મનુજાઃ સહસા રૌદ્રૈઃ ઉપદ્રવશતૈઃ મુચ્યન્ત એવ ॥૧॥

પરિચય : રૌદ્ર=ભયંકર ગોસ્વામિન્=ગોવાળ, સૂર્ય, રાજા આશુ=ઝડપથી.

અર્થ : જેમ સ્ફુરાયમાન થતાં તેજવાળો એવો ગોવાળ, રાજા કે સૂર્ય દેખાયે છતે જ ભાગતા ચોરો વડે ઝડપથી પશુઓ છોડી દેવાય છે એમ હે જિનેન્દ્ર ! તમે માત્ર દેખાઓ તો પણ મનુષ્યો ઝડપથી ભયંકર એવા સેંકડો ઉપદ્રવો વડે મુકાય છે (મુક્ત બને છે).

સમાસ : (૧) ઉપદ્રવાણાં શતાનિ ઇતિ ઉપદ્રવશતાનિ, તૈઃ (૨) ગવાં સ્વામીતિ ગોસ્વામી, તસ્મિન્ । (૩) દૃષ્ટઃ એવ ઇતિ દૃષ્ટમાત્રઃ, તસ્મિન્ ।

ભાવાર્થ : અંધારામાં ચોરી કરતા ચોરો સૂર્ય ઉગતાંની સાથે બધું પડતું મુકીને ભાગે એમ ગાયનું ધણ ચોરી જતા ચોરો, ગાયનો માલિક કે પૃથ્વીનો માલિક રાજા આવતાંની સાથે ભાગે. આમ ‘ગોસ્વામિન્’ શબ્દના

ત્રણેય અર્થો ઘટી શકે. બાકીના પદાર્થો સ્પષ્ટ જ છે.

ત્વં તારકો જિન ! કથં ભવિનાં ત એવ ।

ત્વામુદ્વહન્તિ હૃદયેન યદુત્તરન્તઃ ।

યદ્વા દૃતિસ્તરતિ યજ્જલમેષ નૂન-

મન્તર્ગતસ્ય મરુતઃ સ કિલાનુભાવઃ ॥૧૦॥

અન્વય : જિન ! ત્વં ભવિનાં કથં તારકઃ ? યત્ ત એવ ઉત્તરન્તઃ
હૃદયેન ત્વાં ઉદ્વહન્તિ, યદ્વા યત્ દૃતિઃ નૂનં જલમ્ તરતિ સ એષઃ
અન્તર્ગતસ્ય મરુતઃ કિલ અનુભાવઃ ॥૧૦॥

પરિચય : ભવિન્=ભવ્ય જીવ દૃતિ=ચામડાની બનેલી મશક, જે
વાયુ વડે ભરીને પછી એનાથી નદી તરી શકાય અનુભાવ=પ્રભાવ.

અર્થ : હે જિન ! તું ભવ્ય જીવોનો તારક શી રીતે કહેવાય ? કેમકે
સમુદ્રને ઉતરતાં તેઓ જ હૃદય વડે તને ધારણ કરે છે, વહન કરે છે.
અથવા તો ચામડાની મશક પાણીમાં તરે છે એ ખરેખર અંદર રહેલા
પવનનો જ પ્રભાવ છે.

સમાસ : (૧) અન્તઃ ગતઃ ઇતિ અન્તર્ગતઃ, તસ્ય ।

ભાવાર્થ : આ કાવ્યના ઘણા શ્લોકોમાં કવિની આ શૈલિ જોવા મળશે
કે શરૂઆતમાં તેઓ કોઈક આપત્તિ ઊભી કરશે અને પછીના પાદમાં
એનો ઉત્તર પોતે જ આપશે અને પેલી આપત્તિ દૂર કરી દેશે.

અહીં પણ આ જ શૈલિ છે.

હોડીમાં માણસ બેસે છે અને એ હોડી સામે પાર પહોંચે છે તો ત્યાં
હોડી એ માણસોની તારક કહેવાય. અર્થાત્ જે વસ્તુ બીજી વસ્તુને
પોતાની અંદર સમાવી લઈ સામે પાર પહોંચાડે એ વસ્તુ બીજી વસ્તુની
તારક કહેવાય.

પ્રભુ ભવ્ય જીવોના તારક કહેવાય છે તો હકીકત એ હોવી જોઈએ
કે પ્રભુ ભવ્ય જીવોને પોતાનામાં સમાવી લઈ, ગિંચકી લઈ સામે પાર

પહોંચાડે. પણ અહીં તો સાવ ઊંધી જ વાત છે. ભવ્ય જીવો પોતાના હૃદયમાં પ્રભુને સમાવી લઈ સામે પાર પહોંચે છે.

આ વાતને આગળ કરીને કવિ પ્રભુને પ્રશ્ન કરે છે કે, “તમે શી રીતે ભવ્યોના તારક ગણાઓ છો?”

પણ પછી કવિ જ ઉત્તર આપે છે કે હોડીની વાત જવા દો. પાણીમાં જે મશક તરે છે ત્યાં એમાં રહેલા વાયુનો જ પ્રભાવ ગણાય છે.

એમ ભવ્ય જીવો મશક જેવા છે અને એમના હૃદયમાં રહેલા આપ એ વાયુ જેવા છો. એટલે એ રીતે આપ એમના તારક કહેવાઓ.

यस्मिन् हरप्रभृतयोऽपि हतप्रभावाः ।

सोऽपि त्वया रतिपतिः क्षपितः क्षणेन ।

विध्यापिता हुतभुजः पयसाथ येन ।

पीतं न किं तदपि दुर्धरवादवेन ॥૧૧॥

અન્વય : યસ્મિન્ હરપ્રભૃતયઃ અપિ હતપ્રભાવાઃ સઃ અપિ રતિપતિઃ ત્વયા ક્ષણેન ક્ષપિતઃ, અથ યેન પયસા હુતભુજઃ વિધ્યાપિતાઃ તદપિ દુર્ધરવાડવેન કિં ન પીતમ્ ॥૧૧॥

પરિચય : હર=શંકર પ્રભૃતિ=વગેરે રતિપતિ=કામદેવ ક્ષપિત=મરાયો વિધ્યાપિત=હોલવાયો, નાશ કરાયો વાડવ=સાગરમાં રહેલો પાણીને ખતમ કરનારો એક પ્રકારનો અગ્નિ દુર્ધર=ભીષણ.

અર્થ : જે કામદેવને વિશે શંકર વગેરે દેવો પણ હજાયાલેલા પ્રભાવવાળા થયા તે કામદેવ પણ તમારા વડે ક્ષણવારમાં ખતમ કરાયો. જે પાણી વડે અગ્નિ બુઝાવાયો છે એ પાણી પણ ભીષણ વડવાગ્નિ વડે શું નથી પીવાયો ?

સમાસ : (૧) હરઃ પ્રભૃતૌ (આદૌ) યેષાં તે હરપ્રભૃતયઃ (૨) હતઃ પ્રભાવઃ યેષાં તે હતપ્રભાવાઃ । (૩) રત્યાઃ પતિઃ ઇતિ રતિપતિઃ।

ભાવાર્થ : અહીં પણ બે પદોમાં વિરોધ બતાવે છે. તે આ પ્રમાણે- શંકર વગેરે દેવ છે અને તમે પણ દેવ છો. એટલે તમે બધા દેવ તરીકે સરખા જ છો. છતાં શંકર વગેરે દેવો કામદેવ દ્વારા એક પળમાં ખતમ કરાયા. શંકર પાર્વતી સાથે, વિષ્ણુ લક્ષ્મી સાથે લાગી ગયા પણ તમે કામદેવથી હણાયા તો નહિ, ઊલ્ટું તમે કામદેવને જ મારી નાંખ્યો. તમે બધા દેવ તરીકે સરખા હોવા છતાં આવું કેમ ?

છેલ્લા બે પાદમાં એનું સમાધાન કરે છે કે વડવાનલ અને બીજો અગ્નિ અગ્નિ તરીકે સમાન છે છતાં એમાં બીજો અગ્નિ પાણી વડે બુઝાય છે અને વડવાનલ એ પાણી વડે બુઝાઈ જવાની વાત તો દૂર રહી, ઊલ્ટું એ વડવાનલ જ પાણીને પી જાય છે.

જેમ આ દષ્ટાન્ત પ્રસિદ્ધ જ છે તેમ પ્રભુ અને અન્ય દેવો વિશેની ઉપર બતાવેલ વાત પણ યોગ્ય જ છે.

સ્વામિન્નનલ્પગરિમાણમપિ પ્રપન્ના-

સ્ત્વાં જન્તવઃ કથમહો હૃદયે દધાનાઃ ?

જન્મોદર્ધિં લઘુ તરન્ત્યતિલાઘવેન ।

ચિન્ત્યો ન હન્ત મહતાં યદિ વા પ્રભાવઃ ॥૧૨॥

અન્વય : અહો સ્વામિન્ ! ત્વામ્ પ્રપન્નાઃ જન્તવઃ અનલ્પ-ગરિમાણમ્ અપિ હૃદયે દધાનાઃ અતિલાઘવેન જન્મોદર્ધિં લઘુ કથં તરન્તિ ? યદિ વા હન્ત મહતાં પ્રભાવઃ ન ચિન્ત્યઃ ॥૧૨॥

પરિચય : જન્તુ=જીવ પ્રપન્ન=પામેલા ગરિમનુ=ભારેપણું, ભાર, વજન લાઘવ=હળવાશ લઘુ=ઝડપથી.

અર્થ : સ્વામિન્ ! તમને પામેલા જીવો ઘણા વધારે ભારવાળા એવા પણ આપને હૃદયમાં ધારણ કરતાં છતાં ખૂબ જ હળવાશથી આ જન્મરૂપી સમુદ્રને ઝડપથી કેવી રીતે તરે છે ? અથવા તો ખરેખર મહાપુરુષોનો પ્રભાવ અચિન્ત્ય હોય છે.

સમાસ : (૧) ગુરોઃ ભાવઃ ઇતિ ગરિમા । ન અલ્પઃ ઇતિ અનલ્પઃ ।
અનલ્પઃ ગરિમા યસ્ય સ અનલ્પગરિમા, તમ્ (૨) જન્મ એવ ડદધિઃ ઇતિ
જન્મોદધિઃ, તમ્ ।

ભાવાર્થ : અહીં પણ કવિ સૌ પ્રથમ વિરોધ બતાવે છે. તે આ
પ્રમાણે-પ્રભુ ગુણો વગેરેથી ઘણા મહાન છે, ગુરુ=મોટા છે. ગુરુનો અર્થ
'ભારે' પણ થાય. કવિ એ અર્થ પકડીને કહે છે કે તમારામાં પુષ્કળ ગુરુતા
પડી છે. હવે એવું દેખાય છે કે વજનદાર વસ્તુ ઊંચકીને ચાલતો માણસ
જલ્દી ચાલી ન શકે. પણ ભવ્ય જીવો તો પુષ્કળ ગુરુતાવાળા પ્રભુને હૃદય
વડે ઊંચકીને ધીમા પડવાને બદલે વધુ ઝડપથી ખૂબ સહેલાઈથી સમુદ્રને
તરી જાય છે. આ શી રીતે બની શકે ?

છેલ્લી પંક્તિમાં કવિ સમાધાન આપે છે કે મહાત્માઓનો પ્રભાવ
આપણી સમજમાં ન આવે. આ તો પ્રભુનો કોઈ પ્રભાવ જ છે.
(વાસ્તવિકતા એ છે કે અહીં ગરિમા એ વજનરૂપ નથી પણ ભાવાત્મક
છે. એટલે ઉપરની આપત્તિ આવે નહિ. કવિ આ જાણે છે પણ પ્રભુ સાથે
ભક્તિસંબંધ બાંધવા આવી કલ્પનાઓ કરે છે.)

क्रोधस्त्वया यदि विभो ! प्रथमं निरस्तो ।

ध्वस्तास्तदा बत कथं किल कर्मचौराः ?

प्लोषत्यमुत्र यदिवा शिशिरापि लोके ।

नीलद्रुमाणि विपिनानि न किं हिमानी ? ॥૧૩॥

અન્વય : વિભો ! ત્વયા યદિ ક્રોધઃ પ્રથમં નિરસ્તઃ તદા બત
કર્મચૌરાઃ કિલ કથં ધ્વસ્તાઃ, યદિવા અમુત્ર લોકે શિશિરાપિ હિમાની
નીલદ્રુમાણિ વિપિનાનિ કિં ન પ્લોષતિ ? ॥૧૩॥

પરિચય : નિરસ્ત=દૂર કરાયો, ખતમ કરાયો શિશિરા=ઠંડી
હિમાની=બરફનો સમૂહ, હિમ વિપિન=જંગલો પ્લોષતિ=બાળે છે
બત=આશ્ચર્યદર્શક.

અર્થ : હે વિભુ ! તમારા વડે જો ક્રોધ સૌ પ્રથમ દૂર કરાયો તો પછી કર્મરૂપી ચોરો કેવી રીતે હણાયા ? અથવા તો આ લોકમાં ઠંડો એવો હિમ લીલા વૃક્ષોવાળા જંગલોને શું નથી બાળતો ?

સમાસ : (૧) કર્માણિ એવ ચૌરાઃ ઇતિ કર્મચૌરાઃ । (૨) નીલાઃ દ્રુમાઃ યેષુ તાનિ નીલદ્રુમાણિ, તાનિ ।

ભાવાર્થ : શત્રુને મારી નાંખવા માટે ક્રોધની જરૂર પડે જ. ક્રોધ વિના ચોરો-શત્રુઓને મારી ન શકાય. પ્રભુએ કપકચ્રેણીમાં સૌ પ્રથમ ક્રોધનો ક્ષય કરી નાંખ્યો. ત્યારબાદ બાકીની ઘણી બધી મોહનીય પ્રકૃતિ વગેરેનો વિનાશ કર્યો. કવિ અહીં પણ વિરોધ બતાવે છે કે આપે તો ક્રોધને જ સૌથી પહેલા મારી નાંખ્યો તો ક્રોધ વિના હવે બાકીના કર્મચોરોને હણવા શક્ય નથી. આપે શી રીતે એમને હણ્યા ?

છેલ્લા બે પાદમાં કવિ જ ઉત્તર આપે છે કે ક્રોધથી જ બીજાઓનો વિનાશ કરાય એવો નિયમ નથી. ઠંડો હિમ જંગલોને બાળી જ નાંખે છે ને ? એમ પ્રભુ ક્રોધ વિના ક્ષમાથી જ કર્મચોરોને હણી શક્યા.

ત્વાં યોગિનો જિન ! સદા પરમાત્મરૂપ-

મન્વેષયન્તિ હૃદયામ્બુજ-કોશદેશે ।

પૂતસ્ય નિર્મલરુચેર્યદિવા કિમન્ય-

દક્ષસ્ય સંભવિ પદં નનુ કર્ણિકાયાઃ ॥૧૪॥

અન્વય : જિન ! યોગિનઃ હૃદયામ્બુજકોશદેશે પરમાત્મરૂપં ત્વામ્ સદા અન્વેષયન્તિ । યદિવા નનુ નિર્મલરુચેઃ પૂતસ્ય અક્ષસ્ય કર્ણિકાયાઃ અન્યત્ પદં કિં સંભવિ ? ॥૧૪॥

પરિચય : અમ્બુજ=કમળ અમ્બુજકોશદેશ=કમળનો કોશ, ડોડા અર્થાત્ મધ્યભાગ અક્ષ=આત્મા, કમળનું બીજ પૂત=પવિત્ર કર્ણિકા=કમળદાંડી પદ=સ્થાન.

અર્થ : જિન ! યોગીઓ હૃદયરૂપી કમળના ડોડાના ભાગમાં પરમાત્મા સ્વરૂપ એવા આપને હંમેશા શોધે છે. અથવા તો નિર્મળ કાંતિવાળા, પવિત્ર એવા કમળબીજનું (આત્માનું) કમળદાંડી સિવાય બીજું સ્થાન શું સંભવે ખરું ?

સમાસ : (૧) હૃદયં એવ અમ્બુજં ઇતિ હૃદયામ્બુજં । હૃદયામ્બુજસ્ય કોશદેશઃ (મધ્યભાગઃ) ઇતિ હૃદયામ્બુજકોશદેશઃ, તસ્મિન્ (૨) પરમશ્વાસૌ આત્મા ચ ઇતિ પરમાત્મા । પરમાત્મા એવ રૂપં (સ્વરૂપં) યસ્ય સ પરમાત્મરૂપઃ, તમ્ (૩) નિર્મલા રુચિઃ યસ્ય સ નિર્મલરુચિઃ, તસ્ય ।

ભાવાર્થ : કવિ પોતાની શૈલિ પ્રમાણે જ ચાલી રહ્યા છે. પ્રથમ આપત્તિ આપે છે. તે આ પ્રમાણે-યોગીઓ પ્રભુને પોતાના હૃદયના અંદરના ભાગમાં શોધે છે એ તો વિચિત્ર ગણાય. પ્રભુને શોધવા માટે તીર્થભૂમિઓ વગેરેમાં ફરવું જોઈએ.

પછી સ્વયં સમાધાન આપે છે કે કમળનું જે બીજ છે તે નિર્મળ કાંતિવાળું છે અને પવિત્ર છે. અને એ કમળની દાંડીની અંદર રહેલું હોય છે. એને બહાર શોધવા જવાની જરૂર નથી. એમ પ્રભુ પણ નિર્મળ કાંતિવાળા અને પવિત્ર જ છે તો એ પણ કમળબીજ જેવા હોવાથી કમળદાંડીના મધ્યભાગમાં જ રહે ને ? ફરક એટલો જ કે પ્રભુ યોગીઓના હૃદયરૂપી કમળના મધ્યભાગમાં રહે છે, પેલું કમળબીજ લૌકિક કમળના મધ્યભાગમાં રહે છે. હવે જે વસ્તુ જ્યાં રહેતી હોય તે વસ્તુને ત્યાં જ શોધવી પડે. પ્રભુ યોગીઓના હૃદયકમળમાં જ રહે છે એટલે યોગીઓ પ્રભુને હૃદયકમળમાં જ શોધે એ યોગ્ય જ છે.

અહીં કવિએ બીજી પણ કેટલીક બાબતો સ્પષ્ટ કરી.

(૧) યોગીઓ સતત પ્રભુનું સ્મરણ કરે છે એ વાત કવિએ બતાવી.

(૨) પરમાત્મા દરેક આત્માની અંદર જ રહેલા છે. એને બહાર શોધવાની જરૂર નથી.

ધ્યાનાજ્જિનેશ ! ભવતો ભવિનઃ ક્ષણેન ।

દેહં વિહાય પરમાત્મદશાં વ્રજન્તિ ।

તીવ્રાનલાદુપલભાવમપાસ્ય લોકે ।

ચામીકરત્વમચિરાદિવ ધાતુભેદાઃ ॥૧૫॥

અન્વય : લોકે ધાતુભેદાઃ તીવ્રાનલાત્ ઉપલભાવં અપાસ્ય અચિરાત્ ચામીકરત્વં ઇવ જિનેશ ! ભવિનઃ ભવતઃ ધ્યાનાત્ દેહં વિહાય ક્ષણેન પરમાત્મદશાં વ્રજન્તિ ॥૧૫॥

પરિચય : ધાતુભેદ=ચાંદી, સોનું વગેરે ધાતુના પ્રકાર ઉપલભાવ=પત્થરપણું ચામીકર=સુવર્ણ.

અર્થ : લોકમાં જેમ ચાંદી, સોનું વગેરે ધાતુના પ્રકારો તીવ્ર અગ્નિ દ્વારા પત્થરપણાને છોડી દઈને ઝડપથી સુવર્ણપણાને પામે છે એમ હે જિનેશ ! ભવ્ય જીવો તમારા ધ્યાન દ્વારા શરીરને છોડી દઈને ક્ષણવારમાં પરમાત્મદશાને પામે છે.

સમાસ : (૧) પરમશ્વાસૌ આત્મા ચ ઇતિ પરમાત્મા, તસ્ય દશા ઇતિ પરમાત્મદશા, તામ્ (૨) ધાતૂનાં ભેદાઃ ઇતિ ધાતુભેદાઃ (૩) તીવ્રશ્વાસૌ અનલશ્ચ ઇતિ તીવ્રાનલઃ, તસ્માત્ (૪) ઉપલસ્ય ભાવઃ ઇતિ ઉપલભાવઃ, તમ્ (૫) ચામીકરસ્ય ભાવઃ ઇતિ ચામીકરત્વં, તત્ ।

ભાવાર્થ : ખાણમાંથી નીકળેલા હીરા, સોનું વગેરે શરૂઆતમાં તો પત્થર જેવા જ હોય, પણ અગ્નિ વગેરેમાં નાંખી દીધા બાદ એ પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપને પામે છે. એમ જીવો અનાદિકાળથી દેહધારી છે, પણ ધ્યાન દ્વારા દેહનાશ કરી સ્વભાવને પામે છે. અહીં ભવ્ય=હીરા, સોનું, દેહ=પત્થરપણું, પરમાત્મદશા=સુવર્ણપણું, ધ્યાન=અગ્નિ આ રીતે ઉપમાઓ સમજવી.

અન્તઃ સદૈવ જિન ! યસ્ય વિભાવ્યસે ત્વં ।

ભવ્યૈઃ કથં તદપિ નાશયસે શરીરમ્ ।

એતત્સ્વરૂપમથ મધ્યવિવર્તિનો હિ ।

યદ્વિગ્રહં પ્રશમયન્તિ મહાનુભાવાઃ ॥૧૬॥

અન્વય : જિન ! ભવ્યૈઃ યસ્ય અન્તઃ સદૈવ ત્વં વિભાવ્યસે તદપિ શરીરમ્ કથં નાશયસે ? અથ એતત્સ્વરૂપં યત્ મહાનુભાવાઃ મધ્ય-વિવર્તિનઃ વિગ્રહં પ્રશમયન્તિ હિ ॥૧૬॥

પરિચય : વિભાવ્યસે=તું ચિંતન કરાય છે નાશયસે=તું ખતમ કરે છે અનુભાવ=પ્રભાવ વિગ્રહ=શરીર, ઝઘડો.

અર્થ : હે જિન ! ભવ્યો વડે જે શરીરની અંદર સદાય તું ચિંતન કરાય છે (ધ્યાન ધરાય છે) તે પણ શરીરને તું કેમ નાશ કરી નાંખે છે ? ખરેખર આ સ્વરૂપ જ છે કે મહાપ્રભાવશાળી મધ્યસ્થ પુરુષો એ વિગ્રહને=શરીરને, ઝઘડાને શાંત કરે છે. (ખતમ કરે છે.)

સમાસ : (૧) મધ્યે વિવર્તન્તે इति મધ્યવિવર્તિનઃ (૨) મહાનુ અનુભાવઃ યેષાં તે મહાનુભાવાઃ ।

ભાવાર્થ : જે મંદિરની અંદર પ્રભુ પૂજાતા હોય એ જ મંદિરને શું એ પ્રભુ તોડી નાંખે એવું બને ખરું ? પ્રભુ ભવ્ય જીવો વડે શરીર રૂપી મંદિરમાં ધ્યાન કરાય છે અને એ ધ્યાનના પ્રભાવથી જ એ ભવ્યો અશરીરી=સિદ્ધ બને છે. એટલે આ તો પ્રભુભક્તિએ-પ્રભુએ મંદિર તોડી નાંખવા જેવું કામ કર્યું. આ કંઈ યોગ્ય નથી લાગતું.

હવે કવિ સ્વયં સમાધાન આપે છે કે આ સ્વરૂપ=સ્વભાવ=વાસ્તવિકતા જ છે કે પ્રભાવશાળી મધ્યસ્થ પુરુષો વિગ્રહનો નાશ કરે. બે વચ્ચે વિગ્રહ=ઝઘડો થાય તો પ્રભાવશાળી મધ્યસ્થ જ એ વિગ્રહને દૂર કરી શકે.

અહીં આ વાક્ય દ્વિઅર્થી કહેવાય. એક જ વાક્યમાંથી જુદા જુદા

અર્થ સૂચવાતા હોય તે વાક્ય દ્વિઅર્થી કહેવાય.

કવિએ આ વાક્યનો સીધો અર્થ આ જ બતાવ્યો કે મધ્યસ્થીઓ વિગ્રહને=ઝઘડાને ખતમ કરે.

પણ અહીં એમણે બીજી રીતે અર્થ કરી ઉપરનો વિરોધ દૂર કરવો છે. પ્રભુ ભવ્યોની મધ્યમાં-અંદરમાં રહેલા છે : મધ્યસ્થ છે. અને શરીરની મધ્યમાં રહેલી વસ્તુ એ શરીરનો નાશ કરે જ. જેમ શરીરની અંદર રહેલો જઠરાગ્નિ એ શરીરનો નાશ કરી શકે છે. (માણસ ખોરાક બંધ કરે તો એ જઠરાગ્નિ માણસના શરીરને ખાઈ જાય. માટે જ નહિ ખાનારાઓ કૃશ થઈને અંતે મરી જાય છે.) એટલે પ્રભુ પણ શરીરની અંદર રહીને શરીરનો વિનાશ કરનારા બને તો એ ખોટું નથી.

આત્મા મનીષિભિરયં ત્વદભેદબુદ્ધ્યા ।

ધ્યાતો જિનેન્દ્ર ! ભવતીહ ભવત્પ્રભાવઃ ।

પાનીયમપ્યમૃતમિત્યનુચિન્ત્યમાનં ।

કિં નામ નો વિષવિકારમપાકરોતિ ॥૧૭॥

અન્વય : જિનેન્દ્ર ! મનીષિભિઃ અયં આત્મા ત્વદ્-અભેદબુદ્ધ્યા ધ્યાતઃ ભવત્પ્રભાવઃ ઇહ ભવતિ । નામ પાનીયં અપિ ‘અમૃતં’ इति અનુચિન્ત્યમાનં વિષવિકારં કિં નો અપાકરોતિ ? ॥૧૭॥

પરિચય : મનીષિન્=બુદ્ધિમાન મનીષા=બુદ્ધિ પાનીય=પાણી નામ=પ્રસિદ્ધ અર્થ માટે.

અર્થ : જિનેન્દ્ર ! બુદ્ધિશાળીઓ વડે આ આત્મા તમારી સાથેના અભેદની બુદ્ધિથી ધ્યાન કરાયેલો છતો આપના જેવા જ પ્રભાવવાળો આ લોકમાં જ બની જાય છે અને આ પ્રસિદ્ધ જ છે કે પાણી પણ ‘અમૃત’ એ પ્રમાણે વારંવાર વિચારાતું છતું વિષના વિકારને શું દૂર નથી કરતું ? અર્થાત્ કરે જ છે.

સમાસ : (૧) ત્વયા (સહ) અભેદઃ इति ત્વદભેદઃ, તસ્ય બુદ્ધિઃ

इति त्वद्भेदबुद्धिः, तथा (२) भवतः प्रभावः इव प्रभावः यस्य स भवत्प्रभावः । (३) विषयस्य विकारः इति विषयविकारः, तम् ।

ભાવાર્થ : બુદ્ધિમાનો પોતાનો આત્મા પરમાત્મારૂપ(=તારા રૂપ) ન હોવા છતાં ‘મારો આત્મા જ પરમાત્મા છે’ એમ પ્રભુ સાથે અભેદભાવથી વિચારણા કરે છે. આ રીતે ધ્યાન કરવાથી જ એમનો આત્મા ખરેખર પરમાત્મા બની જાય છે. ‘શું આ રીતે પરમાત્મા ન હોય એવો પણ આત્મા ‘પરમાત્મા’ તરીકે વિચારાય એટલે પરમાત્મા બની જાય ? પરમાત્માનું કામ કરે ?’ આ વિરોધ છે.

કવિ સ્વયં સમાધાન આપે છે કે પાણી અમૃતરૂપ ન હોવા છતાં જો ‘અમૃત’ તરીકે વિચારીને પીવામાં આવે તો એ અમૃત બની જાય છે. અમૃત જેમ ઝેરના વિકારોને દૂર કરે એમ આપનું નામ પણ ઝેરના વિકારોને દૂર કરે છે. અને આવા પ્રસંગો બન્યા પણ છે જ.

त्वामेव वीततमसं परवादिनोऽपि ।

नूनं विभो ! हरिहरादिधिया प्रपन्नाः ।

किं काचकामलिभिरीश ! सितोऽपि शंखो ।

नो गृह्यते विविधवर्णविपर्ययेण ॥૧૮॥

અન્વય : વિભો ! નૂનં પરવાદિનઃ અપિ હરિહરાદિધિયા ત્વાં એવ વીતતમસં પ્રપન્નાઃ, ઈશ ! સિતઃ અપિ શંખઃ કાચકામલિભિઃ ત્રિવિધવર્ણવિપર્યયેણ કિં નો ગૃહ્યતે ? ॥૧૮॥

પરિચય : પરવાદિન્=અજૈન હરિ=વિષ્ણુ હર=શંકર તમસ્=અંધકાર, અજ્ઞાન વીત=નીકળી ગયેલ, દૂર થયેલ કાચકામલિ=કમળાનો રોગી સિત=શ્વેત વિપર્યય=બ્રમ.

અર્થ : હે વિભુ ! ખરેખર અજૈનો પણ વિષ્ણુ, શંકર વગેરેની બુદ્ધિથી તમને જ ‘અંધકાર-અજ્ઞાનથી રહિત’ તરીકે સ્વીકારનારા છે.

સફેદ એવો પણ શંખ કમળાના રોગીઓ વડે જુદા જુદા રંગોના ભ્રમ વડે શું ગ્રહણ નથી કરતો ? (નથી જણાતો ?)

સમાસ : (૧)વીતં તમઃ યસ્માત્ સ વીતતમાઃ, તમ્ (૨) પરે ચ તે વાદિનશ્ચ ઇતિ પરવાદિનઃ (૩) હરિશ્ચ હશ્ચ ઇતિ હરિહરૌ । હરિહરૌ આદૌ યેષાં તે હરિહરાદયઃ, તેષાં ધીઃ ઇતિ હરિહરાદિધીઃ, તયા (૪) વિવિધાશ્ચામી વર્ણાશ્ચ ઇતિ વિવિધવર્ણાઃ, તેષાં વિપર્યયઃ ઇતિ વિવિધવર્ણવિપર્યયઃ, તેન ।

ભાવાર્થ : શંખ એક જ છે અને એ સફેદ છે, છતાં કમળાનો રોગી એને પીળો શંખ, લાલ શંખ વગેરે સ્વરૂપે ઓળખે છે. હવે એ રોગી જેને પીળો શંખ કહે છે એ પણ ખરેખર તો શ્વેત શંખ જ છે. જેને રોગી લાલ શંખ કહે છે એ પણ ખરેખર તો શ્વેત શંખ જ છે. એટલે રોગી પોતાના વર્ણોના ભ્રમજ્ઞાન દ્વારા પણ શ્વેત શંખને જ જાણે છે. એમ વાસ્તવિક ઈશ્વર તો પરમાત્મા વીતરાગ જ છે. એ જ અનંત જ્ઞાનાદિ ઐશ્વર્યવાળા છે. પણ જેઓને મિથ્યાત્વરૂપી રોગ વળગ્યો છે તેઓ એમ બોધ કરે છે કે ‘મારા ઈશ્વર અનાદિ છે, મારા ઈશ્વર જગત્કર્તા છે.’ આમાં ઈશ્વર તરીકે તો પ્રભુ જ છે. એમના સિવાય બીજું કોઈ નથી. માત્ર પેલાના મિથ્યાત્વરોગને કારણે એ ઈશ્વરમાં અનાદિપણું, જગત્કર્તૃત્વ વગેરેનો ભ્રમ એને ઉત્પન્ન થાય છે. પણ એ ભ્રમજ્ઞાનનો વિષય તો પ્રભુ તું જ છે, કેમકે ‘ઈશ્વર’ તરીકે તેઓ ભલે શંકર, વિષ્ણુ વગેરેને માને, હકીકતમાં ઈશ્વર= કેવલજ્ઞાનાદિ ઐશ્વર્યવાળા તો આપ જ છો.

ધર્મોપદેશસમયે સવિધાનુભવાત્ ।

આસ્તાં જનો ભવતિ તે તરુપ્યશોકઃ ।

અભ્યુદગતે દિનપતૌ સમહીરુહોઽપિ ।

किं वा विबोधमुपयाति न जीवलोकः ॥૧૧॥

અન્વય : ધર્મોપદેશસમયે તે સવિધાનુભવાત્ જનઃ આસ્તાં તરુઃ

અપિ અશોકઃ ભવતિ । અભ્યુદગતે દિનપતૌ સમહીરુહઃ અપિ
જીવલોકઃ વિબોધં કિં ન ઉપયાતિ ? ॥૧૯॥

પરિચય : ધર્મોપદેશસમય=સમવસરણમાં દેશના અપાય ત્યારનો
સવિધ=સામીધ્ય, સાન્નિધ્ય અશોક=શોક રહિત, અશોક વૃક્ષ
પતિ=સૂર્ય અભ્યુદગત=ઉગેલો મહીરુહ=વૃક્ષ વિબોધ=જાગવું તે.

અર્થ : ધર્મદેશનાના સમયે આપના સાન્નિધ્યના પ્રભાવથી લોક તો
દૂર રહો, (પરંતુ) વૃક્ષ પણ અશોક થાય છે. (શોક વિનાનું થાય છે.)
અથવા તો સૂર્ય ઉગતે છતે વૃક્ષસહિત પણ આખો લોક શું જાગરણને ન
પામતો ?

સમાસ : (૧) ધર્મસ્ય ઉપદેશઃ ઇતિ ધર્મોપદેશઃ, તસ્ય સમયઃ
ઇતિ ધર્મોપદેશસમયઃ, તસ્મિન્ (૨) સવિધસ્ય અનુભાવઃ ઇતિ
સવિધાનુભાવઃ, તસ્માત્ (૩) ન વિદ્યતે શોકઃ યસ્ય સ અશોકઃ (૪)
દિનસ્ય પતિઃ ઇતિ દિનપતિઃ, તસ્મિન્ (૫) મહીરુહૈઃ સહ વર્તતે ઇતિ
સમહીરુહઃ ।

ભાવાર્થ : સમવસરણમાં પ્રભુની ઉપર અશોક નામનું વૃક્ષ હોય છે.
એટલે એ પદાર્થને લઈને કવિ અહીં શબ્દછળ કરે છે. સમવસરણમાં લોકો
તો અશોક=શોકરહિત થાય જ છે પણ વૃક્ષ પણ ‘અશોક’ થાય છે. કોઈક
કવિને પૂછે કે ‘વૃક્ષને તો શોક થવો, શોક જવો- આ બધું શક્ય નથી. તમે
શી રીતે આ વાત કરી ?’ ત્યારે કવિ શબ્દછળથી ઉત્તર આપી શકે કે ત્યાં
વૃક્ષ તરીકે અશોક નામનું જ વૃક્ષ છે ને ? એટલે સમવસરણમાં વૃક્ષ
‘અશોક’ હોય છે એ વાત આ દૃષ્ટિએ સાચી જ છે.

આ વાતના સમર્થન માટે કવિ દૃષ્ટાન્ત આપે છે કે સૂર્ય ઉગે ત્યારે
કમળ વગેરે વનસ્પતિ અને લોક આ બે ય વિબોધ પામે છે એમ સૂર્ય જેવા
પ્રભુ ઉગે એટલે લોકો અને વૃક્ષ એ બે ય ‘અશોક’ બને છે.

અહીં વૃક્ષ એકદમ ખીલેલું, લીલુંછમ હોય એને પણ ‘અશોક’
તરીકે ઘટાવી શકાય. અર્થાત્ કવિ કહે છે કે સમવસરણમાં અશોક વૃક્ષના

પાંદડા ક્યારેય કરમાયેલા ન હોય, આખું વૃક્ષ ખીલેલું હોય એટલે એ દષ્ટિએ પણ એને ‘અશોક’ કહી શકાય.

ચિત્રં વિભો ! કથમવાદ્મુખવૃન્તમેવ ।

વિષ્વક્ પતત્યવિરલા સુરપુષ્પવૃષ્ટિઃ ।

ત્વદ્ગોચરે સુમનસાં યદિ વા મુનીશ !

ગચ્છન્તિ નૂનમથ એવ હિ બન્ધનાનિ ॥૨૦॥

અન્વય : વિભો ! અવિરલા સુરપુષ્પવૃષ્ટિઃ વિષ્વક્ અવાદ્મુખવૃન્તં એવ કથં પતતિ, ચિત્રં યદિ વા મુનીશ ! ત્વદ્ગોચરે સુમનસાં બન્ધનાનિ નૂનં હિ અથ એવ ગચ્છન્તિ ॥૨૦॥

પરિચય : વિરલ=છુટીછવાયી, ક્યારેક થાય તે અવિરલ=સતત વિષ્વક્=ચારે બાજુ અવાદ્મુખ=નીચા મુખવાળું ચિત્રં=આશ્ચર્ય ગોચર=સામીપ્ય સુમનસ=પુષ્પ, પંડિત, દેવ.

અર્થ : હે વિભુ ! સતત થનારી દેવોની પુષ્પવૃષ્ટિ ‘જેમાં ડીટું એ નીચેની તરફ રહે’ એ રીતે શા માટે પડે છે ? આશ્ચર્ય છે અથવા તો હે મુનિઓના સ્વામિન્ ! તમારી નજીકમાં પુષ્પ, પંડિત અને દેવોના બંધનો ખરેખર નીચે જ જાય છે.

સમાસ : (૧) ન વિરલા इति અવિરલા (૨) પુષ્પાણાં વૃષ્ટિઃ इति પુષ્પવૃષ્ટિઃ । સુરાણાં પુષ્પવૃષ્ટિઃ इति સુરપુષ્પવૃષ્ટિઃ (૩) અવાદ્મુખં વૃન્તં યસ્મિન્કર્મણિ યથા સ્યાત્ તથા इति અવાદ્મુખવૃન્તં (પતતિ ક્રિયાપદનું વિશેષણ) (૪) તવ ગોચરઃ इति ત્વદ્ગોચરઃ, તસ્મિન્ (૫) સુષ્ટુ મનઃ યેષાં તે સુમનસઃ, તેષામ્ ।

ભાવાર્થ : સામાન્યથી જો ઉપરથી પુષ્પ ફેંકવામાં આવે તો ‘પાંદડીઓવાળો ભાગ નીચેની તરફ અને પુષ્પની દાંડીવાળો ભાગ ઉપરની તરફ રહે’ એ રીતે પુષ્પ પડે. પણ સમવસરણમાં તો દાંડીવાળો ભાગ=વૃન્ત એ નીચેની તરફ રહે છે અને પાંદડીઓવાળો ભાગ ઉપરની

તરફ રહે છે. જમીન ઉપર પહોંચ્યા પછી પણ એ જ રીતે રહે છે. આ આશ્ચર્ય જ છે.

પણ કવિ સ્વયં એનું સમાધાન આપે છે કે દેવો, પંડિતો અને પુષ્પો ત્રણેય ‘સુમનસ્’ તરીકે ઓળખાય છે. એમાં પ્રભુની નજીકમાં દેવો અને પંડિતોના કર્મરૂપી બંધનો નીચે જતા રહે છે, નાશ પામે છે, હલકા થાય છે. તો પુષ્પો પણ સુમનસ્ જ છે. એનું વૃન્ત એ પુષ્પોના બંધન સમાન જ છે. એ વૃન્તને આધારે જ પુષ્પ બંધાય છે, તૈયાર થાય છે. એટલે સુમનસ્ એવા પુષ્પોના વૃન્ત=બંધન નીચા જ જાય તો એમાં હવે કોઈ આશ્ચર્ય નથી.

સ્થાને ગભીરહૃદયોદધિસંભવાયાઃ ।

પીયૂષતાં તવ ગિરઃ સમુદીરયન્તિ ।

પીત્વા યતઃ પરમસંમદસંગભાજો ।

ભવ્યા વ્રજન્તિ તરસાગ્યજરામરત્વમ્ ॥૨૧॥

અન્વય : (યત્) ગભીરહૃદય-ઉદધિસંભવાયાઃ તવ ગિરઃ પીયૂષતાં સમુદીરયન્તિ (તત્) સ્થાને । યતઃ પીત્વા પરમસંમદસંગભાજઃ ભવ્યાઃ તરસા અપિ અજરામરત્વં વ્રજન્તિ ॥૨૧॥

પરિચય : ગભીર=ગંભીર સંભવ=ઉત્પત્તિ પીયૂષ=અમૃત સંમદ=આનંદ તરસા=ઝડપથી (અવ્યય) અજરામરત્વ=ઘડપણ અને મરણનો અભાવ.

અર્થ : ગંભીર હૃદયરૂપી સમુદ્રમાંથી ઉત્પત્તિ પામનારી એવી તારી વાણીના અમૃતપણાને (વિદ્વાનો) કહે છે (તે) યોગ્ય જ છે, (સ્થાનમાં છે=યોગ્ય છે) કેમકે (તે વાણીરૂપી અમૃતને) પીને પરમ આનંદના સંગને ભજનારા ભવ્ય જીવો ઝડપથી અજરામરપણાને પામે છે.

સમાસ : (૧) ગભીરં ચ તત્ હૃદયં ચ ઇતિ ગભીરહૃદયં, તદેવ ઉદધિઃ ઇતિ ગભીરહૃદયોદધિઃ, તસ્માત્ સંભવઃ યસ્યાઃ સા

ગभीરહૃદયોદધિસંભવા, તસ્યા: (૨) પીયૂષસ્ય ભાવ: ઇતિ પિયૂષતા, તામ્ (૩) પરમશ્ચાસૌ સંમદશ્ચ ઇતિ પરમસંમદ:, તસ્ય સંગ: ઇતિ પરમસંમદસંગ:, તં ભજન્તે ઇતિ પરમસંમદસંગભાજ: । (૪) જરા ચ મસ્થ ઇતિ જરામરૌ, ન વિદ્યેતે જરામરૌ યસ્ : અજરામર:, તસ્ય ભાવ: અજરામરત્વં, તત્ (મર=મરણ) ।

ભાવાર્થ : સમુદ્ર ગંભીર છે. પ્રભુનું હૃદય પણ સમુદ્ર જેવું ગંભીર છે. સમુદ્રમાંથી અમૃત નીકળે છે. પ્રભુના હૃદયસમુદ્રમાંથી વાણી નીકળે છે. લોકો એને પણ અમૃત કહે છે. અને એ યોગ્ય જ છે, કેમકે જેમ અમૃત પીવાથી લોકો ખુશ થાય અને અજરામરપણાને પામે છે તેમ આ વાણીને પીને પણ લોકો ખુશ થાય છે અને અજરામરપણાને પામે છે. એટલે વાણી અમૃતનું જ કામ કરે છે અને અમૃતના કારણભૂત સમુદ્ર જેવા હૃદયમાંથી જ ઉત્પન્ન થાય છે એટલે એને અમૃત કહેવામાં કોઈ જ વાંધો નથી.

સ્વામિન્ ! સુદૂરમવનમ્ય સમુત્પતન્તો ।

મન્યે વદન્તિ શુચયઃ સુરચામરૌઘાઃ ।

યેઽસ્મૈ નતિં વિદધતે મુનિપુઙ્ગવાય ।

તે નૂનમૂર્ધ્વગતયઃ ખલુ શુદ્ધભાવાઃ ॥૨૨॥

અન્વય : સ્વામિન્ ! મન્યે શુચયઃ સુરચામરૌઘાઃ સુદૂરં અવનમ્ય સમુત્પતન્તઃ વદન્તિ, યે અસ્મૈ મુનિપુઙ્ગવાય નતિં વિદધતે તે ખલુ શુદ્ધભાવાઃ નૂનં ઋર્ધ્વગતયઃ ॥૨૨॥

પરિથય : શુચિ=પવિત્ર ઓઘ=સમૂહ સુદૂરં=અત્યંત પુઙ્ગવ=શ્રેષ્ઠ નતિ=વંદન ઋર્ધ્વગતિ=ઊંચે જનાર.

અર્થ : હે સ્વામિન્ ! હું માનું છું કે પવિત્ર એવા દેવોના ચામરોના સમૂહો અત્યંત નમીને ઊંચા જતા છતાં બોલે છે કે ‘જેઓ આ શ્રેષ્ઠ મુનિને વંદન કરશે તેઓ ખરેખર શુદ્ધભાવવાળા થયેલા છતાં ઊર્ધ્વગતિને પામનારા બનશે.’

સમાસ : (૧) સુરાણાં ચામરાણિ ઇતિ સુરચામરાણિ, તેષાં ઓઘાઃ ઇતિ સુરચામરૌઘાઃ । (૨) પુંસુ ગૌઃ ઇવ ઇતિ પુંગવઃ । મુનિષુ પુંગવઃ ઇતિ મુનિપુંગવઃ, તસ્મૈ (૩) શુદ્ધઃ ભાવઃ યેષાં તે ઇતિ શુદ્ધભાવાઃ ।

ભાવાર્થ : દેવો ચામરો વીંઝે એટલે પ્રથમ તો છેક નીચે સુધી ચામરો જાય અને પછી પાછા ઉપરની તરફ આવે. કવિએ માત્ર આટલા અંશને પકડીને આ શ્લોક બનાવ્યો છે. ચામરો જાણે કે કહે છે કે હું ખૂબ નમ્યો તો હું પછી ઊંચે ગયો એમ તમે પણ જો આ પ્રભુને ખૂબ નમશો તો તમે પણ સ્વર્ગ અને મોક્ષમાં જશો. તથા હું એકદમ શ્વેત-શુદ્ધ છું એમ તમે પણ નમવાથી શુદ્ધભાવવાળા બનશો અને પછી મોક્ષે જશો.

અહીં ગૌ=વૃષભ અર્થ લેવો. જેમ વૃષભ બધો ભાર ખેંચે તેમ પ્રભુ તમામ પુરુષો સૌથી વધુ ભાર=જવાબદારી ઉપાડનારા હોવાથી પુંગવ=પુરુષોમાં વૃષભ સમાન કહેવાય છે.

શ્યામં ગમ્भीરગિરમુજ્જ્વલહેમરત્ન-

સિંહાસનસ્થમિહ ભવ્યશિખણ્ડિનસ્ત્વામ્ ।

આલોકયન્તિ રભસેન નદન્તમુચ્ચૈ-

શ્રામીકરાદ્રિશિરસીવ નવામ્બુવાહમ્ ॥૨૩॥

અન્વય : ભવ્યશિખંડિનઃ ઇહ ઉજ્જ્વલહેમરત્નસિંહાસનસ્થં ગમ્भीરગિરં શ્યામં ત્વાં ચામીકર-અદ્રિશિરસિ ઉચ્ચૈઃ નદન્તં નવામ્બુવાહં ઇવ રભસેન આલોકયન્તિ ॥૨૩॥

પરિચય : શિખંડિન્=મોર ચામીકરાદ્રિ=સુવર્ણપર્વત, મેરુ રભસ=આતુરતા અમ્બુવાહ=વાદળ.

અર્થ : ભવ્ય જીવોરૂપી મોરલાઓ આ સમવસરણમાં ઉજ્જ્વલ એવા સુવર્ણ અને રત્નોથી બનેલા સિંહાસન ઉપર બેઠેલા, ગંભીર વાણીવાળા, શ્યામ એવા આપને મેરુપર્વતના મસ્તક ઉપર ઊંચેથી અવાજ કરતા નવા વાદળની જેમ આતુરતાપૂર્વક જુએ છે.

સમાસ : (૧) ભવ્યાઃ એવ શિખંડિનઃ ઇતિ ભવ્યશિખંડિનઃ (૨) હેમાનિ ચ રત્નાનિ ચ ઇતિ હેમરત્નાનિ । હેમરત્નાનાં સિંહાસનં ઇતિ હેમરત્નસિંહાસનં । ઉજ્જ્વલં ચ તત્ હેમરત્નસિંહાસનં ચ ઇતિ ઉજ્જ્વલ-હેમરત્નસિંહાસનં, તસ્મિન્ તિષ્ઠતીતિ ઉજ્જ્વલહેમરત્નસિંહાસનસ્થઃ, તમ્ । (૩) ગભીરા ગીઃ યસ્ય સ ગભીરગીઃ, તમ્ (૪) ચામીકરસ્યાદ્રિઃ ઇતિ ચામીકરાદ્રિઃ, તસ્ય શિરઃ ઇતિ ચામીકરાદ્રિશિરઃ, તસ્મિન્ (૫) અમ્બુ વહતિ ઇતિ અમ્બુવાહઃ, તમ્ ।

ભાવાર્થ : પાર્શ્વનાથ પ્રભુ શ્યામ છે. નવું વાદળ શ્યામ છે. પ્રભુ સુવર્ણના સિંહાસન ઉપર છે. વાદળ સુવર્ણના પર્વતની ઉપર છે. પ્રભુ ગંભીર વાણીવાળા છે. વાદળ ગંભીર ગર્જનાવાળું છે. આમ વાદળ અને પ્રભુમાં ઘણી સમાનતા છે. હવે મોરલાઓ આવા વાદળોને આતુરતાથી જુએ છે એ પ્રસિદ્ધ જ છે. તો ભવ્ય જીવોરૂપી મોરલાઓ વાદળ સમાન પ્રભુને આતુરતાથી જુએ એ પણ યોગ્ય જ છે.

उदगच्छता तव शितिद्युतिमण्डलेन ।

लुप्तच्छदच्छविरशोकतनुर्बभूव ।

सान्निध्यतोऽपि यदि वा तव वीतराग !

नीरागतां व्रजति को न सचेतनोऽपि ॥૨૪॥

અન્વય : તવ ઉદગચ્છતા શિતિદ્યુતિમણ્ડલેન લુપ્તચ્છદ-છવિઃ અશોકતનુઃ બભૂવ । યદિ વા વીતરાગ ! તવ સાન્નિધ્યતઃ અપિ સચેતનઃ અપિ કઃ નીરાગતાં ન વ્રજતિ ? ॥૨૪॥

પરિચય : શિતિ=શ્યામ ઉદગચ્છત્=ઊંચે જતું છદ=પણ છવિ=કાંતિ સચેતન=સજીવ સાન્નિધ્ય=નજીકપણું, સમીપતા.

અર્થ : તમારા ઉપરની તરફ જતા એવા શ્યામકાંતિના સમૂહ વડે અશોકવૃક્ષ ‘લોપાઈ ગઈ છે પર્ણોની કાંતિ જેની’ એવું થયું. અથવા તો હે વીતરાગ ! આપના સાન્નિધ્યમાત્રથી પણ સજીવ એવો પણ કયો પદાર્થ

નીરાગતાને=રાગરહિતતાને ન પામે ?

સમાસ : (૧) શિતિશ્ચાસૌ દ્યુતિશ્ચ ઇતિ શિતિદ્યુતિઃ, તસ્યા: મંડલં ઇતિ શિતિદ્યુતિમંડલં, તેન (૨) છદાનાં છવિઃ ઇતિ છદચ્છવિઃ । લુપ્તા છદચ્છવિઃ યસ્ય સ લુપ્તચ્છદચ્છવિઃ । (૩) નિર્ગતઃ રાગઃ યસ્માત્ સ નીરાગઃ, તસ્ય ભાવઃ નીરાગતા, તામ્ (૪) ચેતનેન સહ વર્તતે ઇતિ સચેતનઃ ।

ભાવાર્થ : રાગ શબ્દના બે અર્થ છે : શ્વેત વગેરે રંગ અને જીવમાં ઉત્પન્ન થતો રાગપરિણામ. કવિએ અહીં પણ શબ્દછળ કર્યું છે. પ્રથમ બે પાદમાં બતાવ્યું કે અશોકવૃક્ષના લાલરાગ=રંગ=છવિવાળા પર્ણો પ્રભુની શ્યામ કાંતિને કારણે રાગ-રંગ-છવિ વિનાના થઈ ગયા. અને પછીના બે પાદમાં કહે છે કે સચેતન એવો પણ પદાર્થ જો પ્રભુના સાન્નિધ્યથી નીરાગતા=રાગપરિણામના અભાવને પામે તો જડ એવા પર્ણો તો નીરાગતા=રંગના અભાવને પામે એમાં શું આશ્ચર્ય છે. ટૂંકમાં ‘નીરાગતા’ શબ્દના બે અર્થો લઈને કવિએ પોતાની કવિત્વ શક્તિ બતાવી છે.

भो भोः प्रमादमवधूय भजध्वमेन-

मागत्य निर्वृतिपुरीं प्रति सार्थवाहम् ।

एतन्निवेदयति देव ! जगत्त्रयाय ।

मन्ये नदन्नभिनभः सुरदुन्दुभिस्ते ॥२५॥

અન્વય : દેવ ! મન્યે તે સુરદુન્દુભિઃ અભિનભઃ નદન્ જગત્રયાય એતન્ નિવેદયતિ, ભોઃ ભોઃ પ્રમાદં અવધૂય આગત્ય એનં નિર્વૃત્તિપુરીં પ્રતિ સાર્થવાહં ભજધ્વમ્ ॥૨૫॥

પરિચય : દુન્દુભિ=એક પ્રકારનું વાજંત્ર અભિનભસ્=આકાશમાં, આકાશને વ્યાપીને નિર્વૃત્તિપુરી=મોક્ષનગરી.

અર્થ : દેવ ! હું માનું છું કે તમારી દેવદુંદુભિ આકાશમાં ગર્જના કરતી છતી ત્રણ જગતને આ પ્રમાણે નિવેદન કરે છે કે ‘હે લોકો ! તમે

કલ્યાણમંદિર સ્તોત્ર

પ્રમાદને છોડીને, (અહીં) આવીને મોક્ષનગરી તરફ (જવાને માટે) સાર્થવાહ સમાન આ સ્વામીને ભજો.’

સમાસ : (૧) સાર્થ વહતીતિ સાર્થવાહઃ, તમ્ (૨) જગતાં ત્રયં
ઇતિ જગત્ત્રયં, તસ્મૈ (૩) સુરાણાં દુન્દુભિઃ ઇતિ સુરદુન્દુભિઃ ।

ભાવાર્થ : જુના જમાનામાં એક નગરીમાંથી બીજી નગરીમાં જવું ખૂબ કપરું હતું. રસ્તામાં લૂંટારા વગેરેનો ભય રહેતો. એટલે જ્યારે કોઈ શક્તિશાળી સાર્થવાહ બીજી નગરીમાં સાર્થ લઈને જતો હોય ત્યારે એ નગરીમાં જવાની ઈચ્છાવાળા એ સાર્થવાહની સાથે જોડાઈ જતા, એના શરણે જતા.

મોક્ષનગરીમાં પહોંચવું પણ અત્યંત કપરું છે. પ્રભુ ત્યાં લઈ જનારા સાર્થવાહ છે. એટલે ત્યાં જવાની ઈચ્છાવાળાઓએ પ્રભુને ભજવા જ પડે. આ દુન્દુભિનો નાદ એ માત્ર નાદ નથી પણ લોકોને આ વાતની જાણ કરતી ઘોષણા જ છે.

उद्योतितेषु भवता भुवनेषु नाथ !

तारान्वितो विधुरयं विहताधिकारः ।

मुक्ताकलापकलितोल्लसितातपत्र-

व्याजात्रिधा धृततनुर्ध्रुवमभ्युपेतः ॥૨૬॥

અન્વય : નાથ ! ભવતા ભુવનેષુ ઉદ્યોતિતેષુ તારાન્વિતઃ અયં વિધુઃ
વિહતાધિકારઃ મુક્તાકલાપકલિત-ઉલ્લસિત-આતપત્રવ્યાજાત્ ત્રિધા
ધૃતતનુઃ ધ્રુવં અભ્યુપેતઃ ॥૨૬॥

પરિચય : ઉદ્યોતિત=પ્રકાશિત કરાયેલ તારાન્વિત=તારાઓ વડે
યુક્ત મુક્તા=મોતી કલાપ=સમૂહ ઉલ્લસિત=તેજસ્વી, ઉલ્લાસવાળું
આતપત્ર=ચામર વ્યાજ=બહાનું.

અર્થ : નાથ ! આપના વડે ત્રણેય ભુવનો પ્રકાશિત કરાયે છે તે

તારાઓથી પરિવરેલો આ ચંદ્ર હજાએલા અધિકારવાળો થયેલો છતો, મોતીઓના સમૂહોથી યુક્ત, તેજસ્વી છત્રના બહાનાથી ત્રણ પ્રકારે ધારણ કરાયેલા શરીરવાળો (બનીને) નક્કી અહીં આવ્યો છે.

સમાસ : (૧) તારાભિઃ અન્વિતઃ ઇતિ તારાન્વિતઃ (૨) વિહતઃ અધિકારઃ યસ્ય સ વિહતાધિકારઃ (૩) મુક્તાનાં કલાપઃ ઇતિ મુક્તાકલાપઃ, તેન કલિતાનિ ઇતિ મુક્તાકલાપકલિતાનિ । મુક્તાકલાપકલિતાનિ ચ તાનિ ઉલ્લસિતાતપત્રાણિ ચ ઇતિ મુક્તાકલાપકલિતોલ્લસિતાતપત્રાણિ, તેષાં વ્યાજઃ, તસ્માત્ । ઉલ્લસિતાનિ ચ તાનિ આતપત્રાણિ ચ ઇતિ ઉલ્લસિતાતપત્રાણિ । આતપાત્ ત્રાયન્તે ઇતિ આતપત્રાણિ । (૪) ધૃતા તનુઃ યેન સ ધૃતતનુઃ ।

ભાવાર્થ : રાત્રે લોકમાં પ્રકાશ કરવાનો અધિકાર=કામગીરી તારાથી યુક્ત ચન્દ્રની હતી. પણ પ્રભુ આવ્યા બાદ પ્રભુ જ રાત્રે પણ સર્વત્ર (ભાવ) પ્રકાશ ફેલાવવા લાગ્યા. એટલે ચંદ્રનો લોકને પ્રકાશિત કરવાનો અધિકાર હજાઈ ગયો. એટલે ચંદ્ર વિચારે છે કે ‘મારું હવે આ આકાશમાં કંઈ કામ નથી વળી હવે હું કામ કરતો ન હોવાથી લોકો મારી સામે પણ જોતાં નથી તો મારે મારું અસ્તિત્વ ટકાવવા માટે પ્રભુ પાસે જ જવું પડશે.’ એમ વિચારી ચંદ્ર પ્રભુ પાસે આવ્યો છે.

કોઈ કવિને પૂછે કે જો ચંદ્ર પ્રભુ પાસે આવ્યો છે તો દેખાડો તો ખરા? ક્યાં છે? એટલે કવિ કહે છે કે ચંદ્રે પોતાના શરીરને ત્રણ છત્ર રૂપે ધારણ કર્યું છે. અર્થાત્ આ પ્રભુની ઉપર દેખાતા છત્રો એ છત્ર નથી પણ ચંદ્રનું જ ત્રણ ભાગમાં વહેંચાયેલું શરીર છે.

વળી કોઈ પૂછે કે ચંદ્રના પરિવારભૂત પેલા તારાઓ ક્યાં છે? એટલે ઉત્તર આપે છે કે આ જે છત્રમાં મોતીઓના ઝુમખાઓ લટકતા દેખાય છે એ જ તારલાઓ છે.

આ રીતે આ શ્લોકનું રહસ્ય સમજવું.

સ્વેન પ્રપૂરિતજગત્રયપિંડિતેન ।

કાન્તિપ્રતાપયશસામિવ સંચયેન ।

માણિક્યહેમરજતપ્રવિનિર્મિતેન ।

સાલત્રયેણ ભગવન્નભિતો વિભાસિ ॥૨૭॥

અન્વય : ભગવન્ ! માણિક્યહેમરજતપ્રવિનિર્મિતેન સ્વેન પ્રપૂરિતજગત્રયપિંડિતેન કાન્તિપ્રતાપયશસાં સંચયેન ઇવ સાલત્રયેણ અભિતઃ વિભાસિ ॥૨૭॥

પરિચય : અભિતસ્=ચારેબાજુ માણિક્ય=હીરો રજત=ચાંદી સાલ=કિલ્લો.

અર્થ : હે ભગવન્ ! રત્ન, સુવર્ણ અને ચાંદી વડે બનેલા (માટે જ) આપના પોતાના જ ત્રણ જગતને પૂરી દેનારા અને (પૂરી દીધા બાદ) પિંડરૂપે થયેલા કાન્તિ, પ્રતાપ અને યશના સંચય હોય એવા ત્રણ ગઢ વડે આપ ચારેબાજુ શોભો છો.

સમાસ : (૧) માણિક્યાનિ ચ હેમાનિ ચ રજતાનિ ચ इति માણિક્યહેમરજતાનિ, તૈઃ પ્રવિનિર્મિતં इति માણિક્યહેમરજતપ્રવિનિર્મિતં, તેન (૨) સાલાનાં ત્રયં इति સાલત્રયં, તેન (૩) જગતાં ત્રયં इति જગત્રયં । પ્રપૂરિતં જગત્રયં યેન સ इति પ્રપૂરિતજગત્રયઃ । પ્રપૂરિતજગત્રયશ્ચાસૌ પિંડિતશ્ચ इति પ્રપૂરિતજગત્રયપિંડિતઃ, તેન (૪) કાન્તિશ્ચ પ્રતાપશ્ચ યશઃ ચ इति કાન્તિપ્રતાપયશાંસિ, તેષામ્ ।

ભાવાર્થ : કાન્તિ શ્વેત વર્ણવાળી, પ્રતાપ પીળા-લાલ વર્ણવાળો અને યશ એ શ્વેત વર્ણવાળા તરીકે ઉપમા અપાય છે. પ્રભુના આ ત્રણેય પદાર્થો ત્રણેય ભુવનમાં સર્વત્ર વ્યાપી ગયા હતા. આ ત્રણ ભુવનો પૂરાઈ ગયા છતાં હજી તો આ ત્રણેય પદાર્થો પુષ્કળ પ્રમાણમાં વધેલા હતા. હવે એને ક્યાં રાખવા ? એટલે એ ત્રણેય પદાર્થો એકદમ ગાઢ પિંડ રૂપે બની ગયા. એમાં કાન્તિ પિંડરૂપે બની રત્નના ગઢ તરીકે, પ્રતાપ પિંડ રૂપે બની

સુવર્ણના ગઢ તરીકે અને યશ પિંડ રૂપે બની ચાંદીના ગઢ તરીકે ગોઠવાઈ ગયા. અને એ ત્રણે ગઢો વડે પરિવરેલા પ્રભુ ચારેબાજુ શોભી રહ્યા છે.

અર્થાત્ આ ત્રણ ગઢ એટલે બીજું કંઈ નથી પણ આખા જગતને પૂરી દીધા પછી પણ બાકી વધેલા કાન્તિ, પ્રતાપ અને યશનો પિંડ જ છે.

આના દ્વારા કવિ એ સૂચવે છે કે પ્રભુના કાંતિ, પ્રતાપ, યશ ત્રણ ભુવનમાં વ્યાપી ચૂક્યા છે.

દિવ્યસ્રજો જિન ! નમત્રિદશાધિપાના-

મુત્સૃજ્ય રત્નરચિતાનપિ મૌલિબન્ધાન્ ।

પાદૌ શ્રયન્તિ ભવતો યદિવા પરત્ર ।

ત્વત્સંગમે સુમનસો ન રમન્ત એવ ॥૨૮॥

અન્વય : જિન ! નમત્રિદશ-અધિપાનામ્ દિવ્યસ્રજઃ રત્નરચિતાન્ મૌલિબન્ધાન્ અપિ ઉત્સૃજ્ય ભવતઃ પાદૌ શ્રયન્તિ । યદિવા સુમનસઃ ત્વત્-સંગમે પરત્ર ન રમન્ત એવ ॥૨૮॥

પરિચય : ત્રિદશ=દેવ મૌલિ=મસ્તક મૌલિબન્ધ=મુગટ.

અર્થ : હે જિન ! નમન કરતા દેવેન્દ્રોની દિવ્ય માળાઓ રત્નોથી રચેલા એવા પણ મુગટોને છોડી આપના ચરણોનો આશ્રય લે છે (આપના ચરણોમાં પડે છે.) અથવા તો સુમનસ્=દેવો, પંડિતો અને પુષ્પો તમારો સંગમ થયે છતે બીજે રમતા નથી. (બીજે ક્યાંય રૂચિવાળા બનતા નથી.)

સમાસ : (૧) દિવ્યાશ્ચ તાઃ સ્રજઃ ચ ઇતિ દિવ્યસ્રજઃ (૨) નમન્તશ્ચામી ત્રિદશાધિપાઃ ચ ઇતિ નમત્રિદશાધિપાઃ, તેષામ્ । ત્રિદશાનાં અધિપાઃ ઇતિ ત્રિદશાધિપાઃ । તિસ્રઃ દશાઃ યેષાં તે ત્રિદશાઃ । (૩) મૌલૌ બન્ધઃ યેષાં તે મૌલિબન્ધાઃ, તાન્ (૪) તવ સંગમઃ ઇતિ ત્વત્સંગમઃ, તસ્મિન્ ।

ભાવાર્થ : ઈન્દ્રો નમે એટલે સહજ રીતે એમના મુગટમાં રહેલી પુષ્પમાળા એ મુગટમાંથી નીકળીને પ્રભુના ચરણોમાં પડે. આ

સ્વાભાવિક બાબતને કવિ બીજી જ રીતે ઘટાવે છે કે એ માળાઓ મુગટોને છોડીને ચરણોના શરણે જાય છે. પણ ના, જેમ દેવો અને પંડિતો પ્રભુનો સંગમ થયા બાદ બીજે ક્યાંય આનંદ ન પામે તેમ આ પુષ્પમાળા પણ સુમનસ્ હોવાથી એ પણ પ્રભુના ચરણોમાં રમે, મુગટોને ત્યાગે તો એમાં આશ્ચર્ય નથી.

અહીં મુગટો માથા ઉપર બંધાય છે એટલે તેઓ ‘મૌલિબન્ધ’ કહેવાય. અને દેવોની બાળદશા, યુવાદશા અને વૃદ્ધદશા જુદી જુદી નથી હોતી, એમને કાયમ માટે એક જ દશા હોય છે એટલે એમ કહેવાય કે દેવોને ત્રણેય દશા સાથે છે એટલે તેઓ ‘ત્રિદશ’ કહેવાય છે.

ત્વં નાથ ! જન્મજલધેર્વિપરાદ્મુખોઽપિ ।

યત્તારયસ્યસુમતો નિજપૃષ્ઠલગ્નાન્ ।

યુક્તં હિ પાર્થિવનિપસ્ય સતસ્તવૈવ ।

ચિત્રં વિભો ! યદસિ કર્મવિપાકશૂન્યઃ ॥૨૧॥

અન્વય : નાથ ! ત્વં જન્મજલધેઃ વિપરાદ્મુખઃ અપિ નિજપૃષ્ઠલગ્નાન્ અસુમતઃ યત્ તારયસિ પાર્થિવનિપસ્ય સતઃ તવ એવ હિ યુક્તં । ચિત્રં વિભો ! યત્ કર્મવિપાકશૂન્યઃ અસિ ॥૨૧॥

પરિચય : પૃષ્ઠ=પીઠ, પાછળ અસુમત્=જીવ, પ્રાણયુક્ત અસુ=પ્રાણ પાર્થિવ=માટીનો બનેલો હોય તે નિપ=ધડો કર્મ=પકવવાની ક્રિયા, અષ્ટકર્મ વિપાક=પકવવાની ક્રિયાથી ઉત્પન્ન થતી લાલાશ વગેરે, કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થતાં સુખ-દુઃખાદિ.

અર્થ : હે નાથ ! તું જન્મરૂપી સમુદ્રથી અત્યંત પરાક્ષુબ્ધ (અવળા મુખવાળા) હોવા છતાં પણ તારી પીઠ ઉપર લાગેલા=તારી પાછળ લાગેલાઓ (તારા શરણે આવેલા)ને જે તારે છે એ માટીના ઘડા જેવા સજ્જન એવા તને જ આ યોગ્ય છે. આશ્ચર્ય માત્ર એટલું જ છે કે હે વિભુ ! તું કર્મના વિપાકથી શૂન્ય છે.

સમાસ : (૧) જન્મ એવ જલધિઃ ઇતિ જન્મજલધિઃ, તસ્માત્ (૨) નિજસ્ય પૃષ્ઠં ઇતિ નિજપૃષ્ઠં, તસ્મિન્ લગ્નાઃ ઇતિ નિજપૃષ્ઠલગ્નાઃ, તાન્ (૩) પાર્થિવશ્ચાસૌ નિપશ્ચ ઇતિ પાર્થિવનિપઃ, તસ્ય (૪) પાર્થિવઃ નિપઃ ઇવ ઇતિ પાર્થિવનિપઃ । (૫) કર્મણઃ વિપાકઃ ઇતિ કર્મવિપાકઃ, તેન શૂન્યઃ ઇતિ કર્મવિપાકશૂન્યઃ ।

ભાવાર્થ : અત્યંત ગૂઢ અર્થવાળો આ શ્લોક છે. શબ્દછળ પણ છે. અને અર્થોની ગંભીરતા પણ છે. ક્રમશઃ આપણે અર્થો જોઈશું.

સમુદ્રમાં ડૂબતા માણસને બચાવવા માટે સમુદ્રમાં પડવું પડે, એને પકડીને બહાર કાઢવો પડે. જે સમુદ્રમાં પડે નહિ, સમુદ્રથી પરાક્ષુબ્ધ રહે એ શી રીતે ડૂબતાઓને તારી શકે ? પ્રભુ સંસારસમુદ્રથી તદ્દન પરાક્ષુબ્ધ છે. સિદ્ધશિલામાં જઈને બેઠા છે તો તે શી રીતે પોતાની પાછળ લાગેલાઓને તારે ? છતાં તારે છે એ આશ્ચર્ય છે.

હવે આનો ઉત્તર કવિ જ આપે છે. માટીનો પકાવેલો ઘડો જો સમુદ્રમાં કે નદીમાં નાંખવામાં આવે અને એનું મોઢું ઉપરની તરફ હોય. સમુદ્રથી પરાક્ષુબ્ધ એ ઘડો હોય તો એના ઉપર લાગેલો વ્યક્તિ તારા શકે છે. એટલે સમુદ્રથી પરાક્ષુબ્ધ એવી પણ વસ્તુ સમુદ્રથી પોતાની પીઠ પાછળ લાગેલાને તારે છે એમ જન્મસમુદ્રથી પરાક્ષુબ્ધ પણ પ્રભુ પોતાની પાછળ લાગેલાને (શરણે આવેલાઓને) તારે એ યોગ્ય જ છે.

અહીં પ્રભુ એ માટીના ઘડા નથી છતાં પ્રભુને ‘પાર્થિવનિપ’ કહ્યા એ શબ્દછળ છે. ‘પાર્થિવનિપ’ એટલે ‘માટીનો ઘડો’ અને પાર્થિવઃ નિપઃ ઇવ આ પ્રમાણે કરીએ તો ઘડાના જેવા એવા રાજા અર્થાત્ પ્રભુ રાજા છે. અને એ ઘડાની જેમ પરાક્ષુબ્ધ રહીને પણ પાછળ વળગેલાને તારનારા છે.

આમ પ્રભુને ઘડાની ઉપમા આપી. એમાં એક જ વાત ખટકે છે. પ્રભુ કર્મવિપાકથી શૂન્ય છે. ઘડો કર્મવિપાકથી યુક્ત છે. ઘડો એ ભઠ્ઠીમાં પકાવવાની ક્રિયાના વિપાકરૂપ લાલાશ, કઠણતા વગેરેથી યુક્ત છે. કાચો ઘડો એ તારી શકતો નથી. પ્રભુ તો અષ્ટકર્મોના વિપાક વિનાના છે છતાં ય જીવોને તારે છે. આમ આશ્ચર્ય છે.

વિશ્વેશ્વરોઽપિ જનપાલક ! દુર્ગતસ્ત્વં ।

કિં વાક્ષરપ્રકૃતિરપ્યલિપિસ્ત્વમીશ !

અજ્ઞાનવત્યપિ સદૈવ કથંચિદેવ ।

જ્ઞાનં ત્વયિ સ્ફુરતિ વિશ્વવિકાસહેતુઃ ॥૩૦॥

અન્વય : જનપાલક ! ત્વં વિશ્વેશ્વરઃ અપિ દુર્ગતઃ, ઈશ ! ત્વં અક્ષર-પ્રકૃતિઃ અપિ અલિપિઃ કિં વા ? અજ્ઞાનવતિ અપિ ત્વયિ વિશ્વવિકાસહેતુઃ જ્ઞાનં સદૈવ કથંચિત્ એવ સ્ફુરતિ ? ॥૩૦॥

પરિચય : દુર્ગત=ભિખારી, દુઃખેથી જાણી શકાય એવી વસ્તુ અક્ષર=ક, ખ વગેરે અક્ષરો, નાશ ન પામે તે અજ્ઞ=અજ્ઞાની અવત્=રક્ષા કરતો.

અર્થ : હે જનના પાલક ! આપ વિશ્વનાં ઈશ્વર હોવા છતાં પણ ભિખારી છો. અથવા શું આપ અક્ષર સ્વભાવવાળા હોવા છતાં પણ લિપિ વિનાના છો ? અજ્ઞાનવાળા એવા પણ આપનામાં કાયમ માટે વિશ્વના વિકાસના કારણભૂત એવું જ્ઞાન કેવી રીતે સ્ફુરે છે ?

સમાસ : (૧) વિશ્વસ્ય ઈશ્વરઃ ઇતિ વિશ્વેશ્વરઃ (૨) દુઃખેન ગમ્યતે ઇતિ દુર્ગતઃ (૩) ન ક્ષરા ઇતિ અક્ષરા । અક્ષરા પ્રકૃતિઃ યસ્ય સ અક્ષરપ્રકૃતિઃ । અક્ષરા એવ પ્રકૃતિઃ યસ્ય સ અક્ષરપ્રકૃતિઃ (૪) ન લિપિઃ ઇતિ અલિપિઃ । (૫) અજ્ઞાનં અસ્તિ અસ્ય ઇતિ અજ્ઞાનવાન, તસ્મિન્ (૬) જ્ઞાનન્તીતિ જ્ઞાઃ, ન જ્ઞાઃ ઇતિ અજ્ઞાઃ, તાન્ (૭) વિશ્વસ્ય વિકાસઃ ઇતિ વિશ્વવિકાસઃ, તસ્ય હેતુઃ ઇતિ વિશ્વવિકાસહેતુઃ ।

ભાવાર્થ : આ શ્લોકમાં ત્રણ વિરોધો છે અને શબ્દછળથી, અર્થભેદથી એમાં જ સમાધાન પણ છે.

(૧) પ્રભુ વિશ્વેશ્વર છે અને દુર્ગત=ભિખારી છે. આ વાત વિરોધી છે પણ 'દુર્ગત=દુઃખેથી જાણી શકાય એવા આ પ્રભુ છે' એમ અર્થ કરો એટલે વિરોધ ન રહે.

(૨) પ્રભુ વીર, પાર્શ્વ વગેરે અક્ષરસ્વરૂપ છે. અને પ્રભુ લિપિરૂપ= અક્ષરરૂપ નથી. આ બે ય વાતો વિરોધી છે. પણ પ્રભુનો કેવલજ્ઞાનાદિ સ્વભાવ (પ્રકૃતિ) ક્યારેય નાશ પામનારી નથી, 'અક્ષર' છે એમ અર્થ કરીએ એટલે વિરોધ ન રહે.

(૩) પ્રભુ અજ્ઞાની છે અને એમાં જ્ઞાન સ્ફુરે છે એ વિરોધી વાત છે. પરંતુ અજ્ઞોને-અજ્ઞાનીઓને અવતિ=રક્ષણ કરતા એવા પ્રભુને વિશે જ્ઞાન સ્ફુરે છે એ અર્થ લેવાથી વિરોધ દૂર થાય છે.

(અવતિ=સપ્તમી એકવચન)

પ્રાગ્ભારસંભૃતનભાંસિ રજાંસિ રોષા-

દુત્થાપિતાનિ કમઠેન શઠેન યાનિ ।

છાયાપિ તૈસ્તવ ન નાથ ! હતા હતાશો ।

ગ્રસ્તસ્ત્વમીભિર્યમેવ પરં દુરાત્મા ॥૩૧॥

અન્વય : નાથ ! શઠેન કમઠેન યાનિ પ્રાગ્ભારસંભૃતનભાંસિ રજાંસિ રોષાત્ ઉત્થાપિતાનિ તૈઃ તવ છાયા અપિ ન હતા, પરં તુ હતાશઃ અયમ્ એવ દુરાત્મા અમીભિઃ ગ્રસ્તઃ ॥૩૧॥

પરિચય : પ્રાગ્ભાર=અતિ ઊંચું સંભૃત=ભરાયેલ ઉત્થાપિત=ઉત્પન્ન કરાયેલ, ઉડાડાયેલ ગ્રસ્ત=વ્યાપ્ત પરં=પરંતુ.

અર્થ : નાથ ! લુચ્ચા એવા કમઠ વડે જે ઊંચા આકાશને ભરી દેનારી ધૂળ કોધથી ઉડાડાઈ, પણ તેના વડે તમારી છાયા પણ ન હણાઈ. પરંતુ હણાયેલી આશાવાળો તે કમઠ દુષ્ટ આત્મા એ જ (કર્મ) ધૂળ વડે ગ્રસ્ત બન્યો.

સમાસ : (૧) પ્રાગ્ભારાણિ સંભૃતાનિ નભાંસિ યૈઃ તાનિ ઇતિ પ્રાગ્ભારસંભૃતનભાંસિ । (૨) હતાઃ આશાઃ યસ્ય સ હતાશઃ (૩) દુષ્ટશ્ચાસૌ આત્મા ચ ઇતિ દુરાત્મા ।

ભાવાર્થ : કમઠની ઈચ્છા હતી કે ભયંકર ધૂળ ઉડાડવા દ્વારા પ્રભુને એમાં જ દાટી દેવા. એ ધૂળે આકાશમાં ઘણે ઊંચે સુધીના ભાગો પૂરી

દીધા. એટલે એમ કહેવાય કે ઊંચા આકાશ એ ધૂળ વડે ભરાયા, પણ આવી ભયંકર ધૂળ વડે આપની તો છાયા-તેજ પણ ન હજાઈ. ઊલટું એ કમઠ કર્મરૂપી ધૂળ વડે ગ્રસાયો, એ દ્રવ્યધૂળ જ કર્મધૂળ બનીને એને ચોંટી પડી. અર્થાત્ આ કામ કરવાથી એને પુષ્કળ કર્મબંધ થયો.

યદ્ગર્જદૂર્જિતઘનૌઘમદભ્રમીમં ।

ભ્રશ્યત્તડિન્મુસલમાંસલઘોરધારમ્ ।

દૈત્યેન મુક્તમથ દુસ્તરવારિ દધ્રે ।

તેનૈવ તસ્ય જિન ! દુસ્તરવારિકૃત્યમ્ ॥૩૨॥

અન્વય : જિન ! દૈત્યેન ગર્જત્-ઠૂંચિતઘનૌઘં અદભ્રમીમં ભ્રશ્યત્તડિન્મુસલમાંસલઘોરધારં યદ્ દુસ્તરવારિ મુક્તં, અથ તેન એવ તસ્ય દુસ્તરવારિકૃત્યમ્ દધ્રે ॥૩૨॥

પરિચય : ઠૂંચિત=તેજવાળું, વીજળીવાળું અદભ્ર=પુષ્કળ ભીમ=ભયંકર ઘનૌઘ=વાદળોનો સમૂહ મુસલ=મુશળ માંસલ=જાડું, ઘટ્ટ તરવારિ=તલવાર દુસ્તર=દુઃખેથી તરી શકાય તે વારિ=પાણી.

અર્થ : જિન ! દૈત્ય=કમઠાસુર વડે ગર્જના કરતા તેજવાળા વાદળોના સમૂહવાળું, અત્યંત ભયંકર નીકળતી=ભ્રષ્ટ થતી વીજળીઓવાળી મુશળના જેવી જાડી ભયંકર ધારાવાળું, (માટે જ) દુઃખેથી તરી શકાય એવું જે પાણી છોડાયું તે જ પાણી વડે તેનું ભૂંડી તરવારનું કાર્ય ધારણ કરાયું.

સમાસ : (૧) ઘનાનામ્ ઓઘઃ ઇતિ ઘનૌઘઃ, ઠૂંચિતશ્ચાસૌ ઘનૌઘશ્ચ ઇતિ ઠૂંચિતઘનૌઘઃ, ગર્જન્ ઠૂંચિતઘનૌઘઃ યસ્ય તત્ ગર્જદૂર્જિતઘનૌઘં, તત્ (૨) અદભ્રં યથા સ્યાત્ તથા ભીમં ઇતિ અદભ્રમીમં, તત્ (૩) ભ્રશ્યન્ત્યઃ તડિતઃ યસ્યાઃ સા ભ્રશ્યત્તડિત્, મુસલવત્ માંસલા ઇતિ મુસલમાંસલા, મુસલમાંસલા ચાસૌ ઘોરધારા ચ ઇતિ મુસલ-માંસલઘોરધારા । ભ્રશ્યત્તડિત્ મુસલમાંસલઘોરધારા યસ્ય તત્ । (૪)

દુઃખેન તીર્યતે યત્ તત્ દુસ્તરં । દુસ્તરં ચ તત્ વારિ ચ ઇતિ દુસ્તરવારિ
(૫) દુષ્ટા ચાંસૌ તરવારિશ્ચ ઇતિ દુસ્તરવારિઃ, તસ્યાઃ કૃત્યં ઇતિ
દુસ્તરવારિકૃત્યમ્ ।

ભાવાર્થ : અહીં વારિ=પાણીના જ બધા વિશેષણો છે. જે પાણી
પડ્યું એ પાણીને વરસાવનારા વાદળો ગર્જના કરતા અને તેજસ્વી હતા.
એ પાણી અત્યંત ભયંકર હતું. જે પાણી નીચે પડ્યું એ પાણીની ધારા
ઘોર, મુશળ જેવી જાડી, વીજળીઓને નાંખનારી હતી.

આમ આ બધા વિશેષણો 'દુસ્તરવારિ' પદના જાણવા.

સારાંશ એ કે આ પાણીથી પ્રભુને કંઈ ન થયું. પણ જેમ બીજાને
મારવા માટે પકડેલી તલવાર ખોટી રીતે પકડવામાં આવે તો પકડનારને
જ મારનારી બને એમ પ્રભુને મારવા માટે પાડેલો વરસાદ એ કમઠને જ
ભયંકર કર્મબંધ કરાવનારો બન્યો, એટલે એ પાણીએ ખરાબ તલવારનું
કામ કરેલું કહેવાય.

ધ્વસ્તોર્ધ્વકેશવિકૃતાકૃતિમર્ત્યમુણ્ડ-

પ્રાલમ્બભૃદ્ભયદવક્ત્રવિનિર્યદગ્નિઃ ।

પ્રેતવ્રજઃ પ્રતિભવન્તમપીરિતો યઃ ।

સોઽસ્યાભવત્પ્રતિભવં ભવદુઃખહેતુઃ ॥૩૩॥

અન્વય : ધ્વસ્ત-ઋધ્વકેશવિકૃતાકૃતિમર્ત્યમુણ્ડપ્રાલમ્બભૃત્-
ભયદવક્ત્રવિનિર્યત્-અગ્નિઃ યઃ પ્રેતવ્રજઃ ભવન્તં પ્રતિ રીરિતઃ સઃ અપિ
અસ્ય પ્રતિભવં ભવદુઃખહેતુઃ અભવત્ ॥૩૩॥

પરિચય : ધ્વસ્ત=છૂટાછવાયા (નીચે લટકતા) ઋધ્વ=ઊંચા
મર્ત્ય=મનુષ્ય મુણ્ડ=ખોપરી પ્રાલમ્બ=માળા વિનિર્યત્=નીકળતું
પ્રેતવ્રજ=ભૂતોનો સમૂહ વક્ત્ર=મુખ.

અર્થ : છૂટા-છવાયા (કે નીચે લટકતા) ઊંચા વાળ વડે વિકૃત
આકૃતિવાળો, માનવોની ખોપરીની માળાને ધારણ કરનારો, ભયને

આપનાર મોઢામાંથી નીકળતી અગ્નિવાળો જે ભૂતોનો સમૂહ આપના તરફ (એ કમઠ વડે) મોકલાયો એ સમૂહ એ કમઠને પ્રત્યેક ભવોમાં સંસારના દુઃખોનું કારણ બન્યો.

સમાસ : (૧) ઋર્ધ્વાશ્ચામી કેશાશ્ચ ઇતિ ઋર્ધ્વકેશાઃ, ધ્વસ્તાશ્ચામી ઋર્ધ્વકેશાશ્ચ ઇતિ ધ્વસ્તોર્ધ્વકેશાઃ, તૈઃ વિકૃતા આકૃતિઃ યસ્ય સ ધ્વસ્તોર્ધ્વકેશવિકૃતાકૃતિઃ । મર્ત્યાનાં મુંડાનિ ઇતિ મર્ત્યમુંડાનિ, તેષાં પ્રાલમ્બઃ ઇતિ મર્ત્યમુંડપ્રાલમ્બઃ, તં બિભર્તીતિ મર્ત્યમુંડપ્રાલમ્બભૃત્ । (૨) ભયં દદાતીતિ ભયદં । ભયદં ચ તત્ વક્ત્રં ચ ઇતિ ભયદવક્ત્રં, તસ્માત્ વિનિર્યન્ અગ્નિઃ યસ્ય સ ભયદવક્ત્રવિનિર્યદગ્નિઃ ।

મર્ત્યમુંડપ્રાલમ્બભૃચ્ચાસૌ ભયદવક્ત્રવિનિર્યદગ્નિશ્ચેતિ, ધ્વસ્તોર્ધ્વકેશવિકૃતાકૃતિશ્ચાસૌ મર્ત્યમુંડપ્રાલંબભૃદ્ભયદવક્ત્રવિનિર્યદગ્નિઃ ચ ઇતિ (૩) પ્રેતાનાં વ્રજઃ ઇતિ પ્રેતવ્રજઃ (૪) ભવં ભવં પ્રતિ ઇતિ પ્રતિભવમ્ (૫) ભવસ્ય દુઃખાનિ ઇતિ ભવદુઃખાનિ, તેષાં હેતુઃ ઇતિ ભવદુઃખહેતુઃ ।

ભાવાર્થ : એ પ્રેતસમૂહ પ્રભુને તો કંઈ ન કરી શક્યો પણ એના કારણે કમઠે પુષ્કળ કર્મ બાંધ્યા. પરિણામે અનેક ભવોમાં ભયંકર દુઃખોને પામ્યો. એટલે પ્રેતસમૂહ એ કમઠને સંસારના દુઃખોનું કારણ બનેલ કહેવાય.

ધન્યાસ્ત એવ ભુવનાધિપ ! યે ત્રિસન્ધ્ય-

મારાધયન્તિ વિધિવદ્ વિધુતાન્યકૃત્યાઃ ।

ભક્ત્યોલ્લસત્પુલકપક્ષ્મલદેહદેશાઃ ।

પાદદ્વયં તવ વિભો ! ભુવિ જન્મભાજઃ ॥૩૪॥

અન્વય : ભુવનાધિપ ! વિભો ! ત એવ ધન્યાઃ યે જન્મભાજઃ ભુવિ વિધિવત્ ત્રિસન્ધ્યં વિધુત-અન્યકૃત્યાઃ ભક્ત્યોલ્લસત્પુલકપક્ષ્મલ-દેહદેશાઃ તવ પાદદ્વયં આરાધયન્તિ ॥૩૪॥

પરિચય : જન્મભાક્=ભવ્ય જીવ પુલક=રોમાંચ પક્ષ્મલ=વ્યાપ્ત.

અર્થ : ભુવનના સ્વામી ! વિભુ ! તે જ ધન્ય જીવો છે કે જે જીવો આ ભૂમિ ઉપર વિધિપૂર્વક સવાર-બપોર-સાંજ ત્રણ સંધ્યામાં બાકીના સર્વ કાર્યો છોડીને ભક્તિથી ઉલ્લાસ પામતા રોમાંચ વડે વ્યાપ્ત શરીરના ભાગવાળા (બનીને) છતાં તમારા બે ચરણોને આરાધે છે.

સમાસ : (૧) ભુવનાનાં અધિપઃ इति ભુવનાધિપઃ, તત્સંબોધને (૨) જન્મ ભજન્તે इति જન્મભાજઃ । (૩) વિધિં અનતિક્રમ્ય इति વિધિવત્ (૪) ત્રયાણાં સન્ધ્યાનાં સમાહારઃ इति ત્રિસન્ધ્યમ્ (૫) અન્યાનિ ચ તાનિ કૃત્યાનિ ચ इति અન્યકૃત્યાનિ । વિધુતાનિ અન્યકૃત્યાનિ યૈઃ તે વિધુતાન્યકૃત્યાઃ । (૬) ઉલ્લસન્તશ્ચામી પુલકાશ્ચ इति ઉલ્લસત્પુલકાઃ, તૈઃ પક્ષ્મલાઃ દેહદેશાઃ યેષાં તે ઉલ્લસત્પુલકપક્ષ્મલ-દેહદેશાઃ । દેહસ્ય દેશાઃ इति દેહદેશાઃ । (૭) પાદયોઃ દ્વયં इति પાદદ્વયમ્ ।

ભાવાર્થ : જે જીવો (૧) રોજ ત્રણ સંધ્યામાં પ્રભુના ચરણોની આરાધના કરે (૨) વિધિપૂર્વક કરે (૩) ભક્તિથી રોમાંચિત બનીને કરે (૪) બાકીના કોઈપણ કામ આવી પડે તો પણ એ બધા કરતાં પ્રભુભક્તિને પ્રાધાન્ય આપે તે ધન્ય છે.

अस्मिन्नपारभववारिनिधौ मुनीश !

मन्ये न मे श्रवणगोचरतां गतोऽसि ।

आकर्णिते तु तव गोत्रपवित्रमन्त्रे ।

किं वा विपद्विषधरी सविधं समेति ॥૩૫॥

અન્વય : મુનીશ ! મન્યે અસ્મિન્ અપારભવવારિનિધૌ મે શ્રવણ-ગોચરતાં ન ગતઃ અસિ, વા તવ ગોત્રપવિત્રમન્ત્રે આર્કર્ણિતે તુ વિપદ્-વિષધરી સવિધં સમેતિ કિં ? ॥૩૫॥

પરિચય : શ્રવણ=કાન, સાંભળવું તે ગોચર=વિષય ગોત્ર=નામ

વિષધરી=નાગણ સવિધ=પાસે ગત=પામ્યો.

અર્થ : હે મુનિઓના સ્વામી ! હું માનું છું કે આ પાર વિનાના સંસારરૂપી સમુદ્રમાં મારા કાનના વિષયપણાને તું પામ્યો નથી. અથવા તો (જો તું મારા કાનનો વિષય બન્યો હોત અને એ રીતે) તારું નામ રૂપી પવિત્ર મંત્ર સંભળાયે છતે શું વિપત્તિરૂપી નાગણ પાસે આવે ખરી ? (પણ મને તો ઘણી વિપત્તિઓ આવે છે. એટલે હું અનુમાન કરું છું કે મેં ક્યારેય તારું નામ સાંભળ્યું નથી.)

સમાસ : (૧) ન વિદ્યતે પારઃ યસ્ય સ ઇતિ અપારઃ । ભવઃ એવ વારિનિધિઃ ઇતિ ભવવારિનિધિઃ । અપાસ્થાસૌ ભવવારિનિધિશ્ચ ઇતિ અપારભવવારિનિધિઃ, તસ્મિન્ । વારીણાં નિધિઃ ઇતિ વારિનિધિઃ (૨) શ્રવણસ્ય ગોચરઃ ઇતિ શ્રવણગોચરઃ, તસ્ય ભાવઃ શ્રવણગોચરતા, તામ્ (૩) પવિત્રશ્વાસૌ મંત્રશ્ચ ઇતિ પવિત્રમંત્રઃ । ગોત્રં એવ પવિત્રમંત્રઃ ઇતિ ગોત્રપવિત્રમન્ત્રઃ, તસ્મિન્ (૪) વિષં ધરતીતિ વિષધરી, વિપદ્ એવ વિષધરી ઇતિ વિપદ્વિષધરી ।

ભાવાર્થ : કાન જેનું નામ સાંભળે એ પદાર્થ કાનનો વિષય બને. કવિ કહે છે કે મેં પ્રભુનું નામ સાંભળ્યું જ નથી. અર્થાત્ પ્રભુ મારા કાનનો વિષય બન્યા નથી. કવિ અનુમાન જ કરે છે કે પ્રભુના નામના શ્રવણની એ તાકાત છે કે કોઈ આપત્તિ-વિપત્તિ ન આવવા દે પણ મારે તો ઘણી વિપત્તિઓ છે એટલે મને લાગે છે કે ‘મેં પ્રભુનું નામ સાંભળ્યું નથી.’

જન્માન્તરેऽપિ તવ પાદયુગં ન દેવ !

મન્યે મયા મહિતમીહિતદાનદક્ષમ્ ।

તેનેહ જન્મનિ મુનીશ ! પરાભવાનાં ।

જાતો નિકેતનમહં મથિતાશયાનામ્ ॥૩૬॥

અન્વય : દેવ ! મન્યે મયા જન્માન્તરે અપિ ર્હિતદાનદક્ષં તવ પાદયુગં ન મહિતં, તેન મુનીશ ! અહં ર્હ જન્મનિ મથિત-આશયાનાં પરાભવાનાં નિકેતનં જાતઃ ॥૩૬॥

પરિચય : દક્ષ=ચતુર ઈહિત=ઈચ્છાપેલ મહિત=પૂજાપેલ મથિત=ગુંગળાવાપેલ, ખતમ કરાવાપેલ નિકેતન=સ્થાન, ધર પરાભવ=અપમાન, તિરસ્કાર, પરાજય.

અર્થ : દેવ ! હું માનું છું કે મારા વડે બીજા જન્મમાં પણ ઈચ્છાપેલી વસ્તુઓનું દાન દેવામાં ચતુર એવા તમારા બે ચરણો પૂજાયા નથી. તેથી જ હે મુનીશ ! હું આ જન્મમાં મારા હૃદયને ગુંગળાવી નાંખનારા એવા પરાભવોનું-અપમાનોનું સ્થાન બન્યો છું.

સમાસ : (૧) અન્યત્ જન્મ ઇતિ જન્માન્તરં, તસ્મિન્ (૨) ઈહિતાનાં દાનં ઇતિ ઈહિતદાનં, તસ્મિન્ દક્ષં ઇતિ ઈહિતદાનદક્ષમ્ । (૩) પાદયોઃ યુગં ઇતિ પાદયુગં, તત્ (૪) મથિતઃ આશયઃ યૈઃ તે મથિતાશયાઃ, તેષામ્ ।

ભાવાર્થ : સ્પષ્ટ છે. મેં આપની પૂજા કરી નથી માટે જ પુષ્કળ પરાભવોને પામ્યો છું, પામી રહ્યો છું. એ પરાભવો પણ સામાન્ય નથી પણ મારા હૃદયનાં ચૂરેચૂરા કરી નાંખે એવા ભયંકર છે.

નૂનં ન મોહિતિમિરાવૃતલોચનેન ।

પૂર્વં વિભો ! સકૃદપિ પ્રવિલોકિતોઽસિ ।

મર્માવિધો વિધુરયન્તિ હિ મામનર્થાઃ ।

પ્રોદ્યત્પ્રબન્ધગતયઃ કથમન્યથૈતે ॥૩૭॥

અન્વય : વિભો ! પૂર્વં સકૃત્ અપિ મોહિતિમિરાવૃતલોચનેન નૂનં ન પ્રવિલોકિતઃ અસિ । હિ અન્યથા એતે મર્માવિધઃ પ્રોદ્યત્પ્રબન્ધગતયઃ અનર્થાઃ માં કથં વિધુરયન્તિ ? ॥૩૭॥

પરિચય : સકૃત્=એકવાર તિમિર=અંધકાર આવૃત=ઢંકાપેલ પ્રોદ્યત્=ઉદ્ભવવાળી, શક્તિશાળી પ્રબન્ધગતિ=લાંબી ગતિ વિધુરયન્તિ=દુઃખી કરે છે.

અર્થ : વિભુ ! પૂર્વકાળમાં એકવાર પણ મોહરૂપી અંધકાર વડે ઢંકાયેલા નેત્રવાળા એવા મારા વડે ખરેખર તું જોવાયેલો નથી. જો આવું ન હોત તો તો આ મર્મસ્થાનને વીંધી નાંખનારા, ઉદય પામતી લાંબી ગતિવાળા એવા અનર્થો કેવી રીતે મને દુઃખી કરે ?

સમાસ : (૧) મોહઃ એવ તિમિરં ઇતિ મોહતિમિરં, તેન આવૃત્તે લોચને यस્ય સ મોહતિમિરાવૃત્તલોચનઃ, તેન (૨) મર્માણિ આવિધ્યન્તિ ઇતિ મર્માવિધઃ (૩) ન અર્થાઃ ઇતિ અનર્થાઃ (૪) પ્રોઘન્તી પ્રબન્ધગતિઃ યેષાં તે ઇતિ પ્રોઘત્પ્રબન્ધગતયઃ ।

ભાવાર્થ : હું ભૂતકાળમાં મોહાંધકારથી અંધ હતો એટલે મેં ક્યારેય આપને જોયા નથી. અને માટે જ આ હૃદયાદિ મુખ્ય ભાગોને ભેદી નાંખનારા અનર્થો મને દુઃખી કરે છે. એ અનર્થો પ્રબંધગતિવાળા=લાંબા કાળ સુધી ચાલનારા છે. અર્થાત્ એમનો રહેવાનો લાંબો કાળ ઉદય પામી રહ્યો છે. (ઉદય પામી રહ્યો છે રહેવાનો લાંબો કાળ જેઓનો એવા અનર્થો).

આકર્ણિતોઽપિ મહિતોઽપિ નિરીક્ષિતોઽપિ ।

નૂનં ન ચેતસિ મયા વિદ્યુતોઽસિ ભક્ત્યા ।

જાતોઽસ્મિ તેન જનબાન્ધવ ! દુઃખપાત્રં ।

યસ્માત્ક્રિયાઃ પ્રતિફલન્તિ ન ભાવશૂન્યાઃ ॥૩૮॥

અન્વય : જનબાન્ધવ ! મયા આકર્ણિતઃ અપિ મહિતઃ અપિ નિરીક્ષિતઃ અપિ નૂનં ચેતસિ ભક્ત્યા ન વિદ્યુતઃ અસિ, તેન દુઃખપાત્રં જાતઃ અસ્મિ । યસ્માત્ ભાવશૂન્યાઃ ક્રિયાઃ ન પ્રતિફલન્તિ ॥૩૮॥

પરિચય : વિદ્યુત=ધારણ કરાયેલ ન પ્રતિફલન્તિ=ફળ આપનારી બનતી નથી.

અર્થ : હે જનના બાંધવ ! મારા વડે સંભળાયેલા એવા પણ, પૂજાયેલા એવા પણ, જોવાયેલા એવા પણ આપ ખરેખર ચિત્તમાં ભક્તિ

=====

વડે ધારણ કરાયેલા નથી. તેથી જ હું દુઃખોનું પાત્ર બનેલો છું, કેમકે ભાવથી શૂન્ય એવી ક્રિયાઓ ફળ આપનારી બનતી નથી.

સમાસ : (૧) દુઃખાનાં પાત્રં ઇતિ દુઃખપાત્રમ્ । (૨) ભાવેન શૂન્યાઃ ઇતિ ભાવશૂન્યાઃ ।

ભાવાર્થ : ૩૫-૩૬-૩૭ શ્લોકમાં કવિએ ક્રમશઃ કહ્યું કે મેં પ્રભુને સાંભળ્યા નથી, પૂજ્યા નથી, જોયા નથી.

આ શ્લોકમાં કવિ કહે છે કે ના, ના, મેં પ્રભુને સાંભળ્યા પણ છે, પૂજ્યા પણ છે અને જોયા પણ છે. છતાં હું દુઃખો પામ્યો, વિપત્તિઓ પામ્યો. એનું કારણ મેં ભક્તિથી પ્રભુને હૃદયમાં ધારણ કર્યા નથી, કેમકે પ્રભુના નામનું શ્રવણ, પ્રભુપૂજન કે પ્રભુદર્શન રૂપ ક્રિયા ભાવ વિનાની હોય તો ફળ ન જ આપે. અને માટે જ એ બધું કરવા છતાં હું ભાવ વિનાનો હોવાથી મને ફળ ન મળ્યું.

ત્વં નાથ ! દુઃખિજનવત્સલ ! હે શરણ્ય !

કારુણ્યપુણ્યવસતે ! વશિનાં વરેણ્ય !

ભક્ત્યા નતે મયિ મહેશ ! દયાં વિધાય ।

દુઃખાઙ્કુરોદ્દલનતત્પરતાં વિધેહિ ॥૩૧॥

અન્વય : નાથ ! દુઃખિજનવત્સલ ! હે શરણ્ય ! કારુણ્યપુણ્ય-વસતે ! વશિનાં વરેણ્ય ! મહેશ ! ભક્ત્યા નતે મયિ દયાં વિધાય દુઃખાઙ્કુર-ઉદ્દલનતત્પરતાં વિધેહિ ॥૩૧॥

પરિચય : શરણ્ય=શરણ કરવા યોગ્ય, કારુણ્ય=કરુણા વસતિ=રહેઠાણ, સ્થાન વરેણ્ય=શ્રેષ્ઠ વશિન્=યોગી ઉદ્દલન=વિનાશ, ખંડન.

અર્થ : હે નાથ ! દુઃખી લોકોના વત્સલ ! હે શરણ્ય ! હે કરુણા અને પુણ્યના સ્થાન (ભંડાર) ! હે યોગીઓમાં શ્રેષ્ઠ ! હે મહેશ ! ભક્તિ વડે નમેલા એવા મારા ઉપર દયા કરીને દુઃખોરૂપી અંકુરાઓનો વિનાશ કરવામાં તત્પરતાને (ઉતાવળને) કરો.

સમાસ : (૧) દુઃખિનશ્ચામી જનાશ્ચ ઇતિ દુઃખિજનાઃ, તેષુ વત્સલઃ
 ઇતિ દુઃખિજનવત્સલઃ, તત્સંબોધને (૨) કારુણ્યં ચ પુણ્યં ચ ઇતિ
 કારુણ્યપુણ્યે, તયોઃ વસતિઃ ઇતિ કારુણ્યપુણ્યવસતિઃ, તત્સંબોધને (૩)
 દુઃખાનિ એવ અંકુરાઃ ઇતિ દુઃખાઙ્કુરાઃ, તેષાં ઉદ્દલનં, તસ્મિન્ તત્પરઃ
 ઇતિ દુઃખાઙ્કુરોદ્દલનતત્પરઃ, તસ્ય ભાવઃ ઇતિ દુઃખાઙ્કુરોદ્દલનતત્પરતા,
 તામ્ ।

ભાવાર્થ : ૨૫૪ છે.

નિઃસંખ્યસારશરણં શરણં શરણ્ય-

માસાદ્ય સાદિતરિપુ પ્રથિતાવદાતમ્ ।

ત્વત્પાદપદ્મજમપિ પ્રણિધાનવન્ધ્યો ।

વન્ધ્યોઽસ્મિ ચેદ્ ભુવનપાવન ! હા હતોઽસ્મિ ॥૪૦॥

અન્વય : ભુવનપાવન ! નિઃસંખ્યસારશરણં શરણં શરણ્યં સાદિત-
 રિપુ, પ્રથિત-અવદાતમ્ ત્વત્પાદપદ્મજં અપિ આસાદ્ય ચેત્ પ્રણિધાન-
 વન્ધ્યઃ અસ્મિ, હા વન્ધ્યઃ હતઃ અસ્મિ ॥૪૦॥

પરિચય : સાદિત=નાશ થયેલ પ્રથિત=વિસ્તાર પામેલ
 પ્રણિધાન=તેજ પાવન=ધ્યાન, એકાગ્રતા પાવન=પવિત્ર કરનાર નિસંખ્ય
 =અગણિત.

અર્થ : અગણિત બળના આધારભૂત (અનાથોના) શરણ, શરણ
 લઈ શકવા માટે સુપાત્ર, શત્રુઓને ખતમ કરી ચૂકેલા, વિસ્તરેલા
 તેજવાળા એવા તમારા પદક્રમબળને પામીને પણ હું જો ધ્યાનથી રહિત
 હોઉં તો ખરેખર હું વધ કરવા યોગ્ય છું. હે ભુવનને પવિત્ર કરનાર ! હું
 હણાયેલો છું.

સમાસ : (૧) નિર્ગતા સંખ્યા યસ્માત્ સ ઇતિ નિઃસંખ્યઃ ।
 નિઃસંખ્યશ્ચાસૌ સારશ્ચ ઇતિ નિઃસંખ્યસારઃ, તસ્ય શરણં ઇતિ
 નિઃસંખ્યસારશરણમ્ (૨) શરણે સાધુ ઇતિ શરણ્યં, તત્ (૩) સાદિતાઃ

રિપવઃ યેન તત્ સાદિતરિપુ, તત્ (૪) પ્રથિતં અવદાતં યેન તત્ પ્રથિતાવદાતમ્ (૫) તવ પાદૌ ઇતિ ત્વત્પાદૌ । ત્વત્પાદૌ એવ પઙ્કજં ઇતિ ત્વત્પાદપઙ્કજમ્ । (૬) પ્રણિધાનેન વન્ધ્યઃ ઇતિ પ્રણિધાનવન્ધ્યઃ । (૭) ભુવનસ્ય પાવનઃ ઇતિ ભુવનપાવનઃ, તત્સંબોધને ।

ભાવાર્થ : લોકો પ્રભુના શરણે આવે છે એટલે પ્રભુ શરણ્ય છે. અને પ્રભુ ખરેખર એવા જ છે કે એમના શરણે જવું હિતકારી બને માટે ‘શરણ્ય’ છે. કેટલાકો એવા પણ હોય કે જેઓ ઘણાના શરણ હોય પણ શરણ્ય=શરણ સ્વીકારવા માટે પાત્ર ન હોય. પ્રભુ એવા નથી.

દેવેન્દ્રવન્ધ ! વિદિતાખિલવસ્તુસાર !

સંસારતારક ! વિભો ! ભુવનાધિનાથ !

ત્રાયસ્વ દેવ ! કરુણાહદ ! માં પુનીહિ ।

સીદન્તમદ્ય ભયદવ્યસનામ્બુરાણેઃ ॥૪૧॥

અન્વય : દેવેન્દ્રવન્ધ ! વિદિત-અખિલવસ્તુસાર ! સંસારતારક ! વિભો ! ભુવનાધિનાથ ! કરુણાહદ ! દેવ ! અદ્ય સીદન્તમ્ માં ભયદવ્યસન-અમ્બુરાણેઃ ત્રાયસ્વ, પુનીહિ ॥૪૧॥

પરિચય : હ્રદ=સરોવર ભયદ=ભય આપનાર વ્યસન=આપત્તિ અદ્ય=હમણાં.

અર્થ : હે દેવેન્દ્રો વડે વંદાયેલ ! તમામ વસ્તુઓના સારને જાણનાર ! સંસારના તારક ! વિભુ ! ભુવનોના અધિનાથ (રક્ષક) ! કરુણાના સરોવર ! દેવ ! હમણાં સીદાતા=ખેદ પામતા એવા મને ભયને આપનારા દુઃખો-આપત્તિઓ રૂપી સમુદ્રથી રક્ષો (અર્થાત્ એનાથી મારી રક્ષા કરો), મને પવિત્ર કરો.

સમાસ : (૧) દેવાનાં ઇન્દ્રાઃ ઇતિ દેવેન્દ્રાઃ, તૈઃ વન્ધ્યઃ ઇતિ દેવેન્દ્રવન્ધ્યઃ, તત્સંબોધને (૨) અખિલાનિ ચ તાનિ વસ્તૂનિ ચ ઇતિ અખિલવસ્તૂનિ, તેષાં સારઃ ઇતિ અખિલવસ્તુસારઃ । વિદિતઃ

અખિલવસ્તુસારઃ યેન સ વિદિતાખિલવસ્તુસારઃ, તત્સંબોધને (૩)
સંસારસ્ય તારકઃ ઇતિ સંસારતારકઃ, તત્સંબોધને । (૪) કરુણાયાઃ હ્રદઃ
ઇતિ કરુણાહ્રદઃ, તત્સંબોધને (૫) ભયં દદતીતિ ભયદાનિ । ભયદાનિ
ચ તાનિ વ્યસનાનિ ચ ઇતિ ભયદવ્યસનાનિ, તેષાં અમ્બુરાશિઃ ઇતિ
ભયદવ્યસનામ્બુરાશિઃ, તસ્ય ।

ભાવાર્થ : સ્પષ્ટ છે.

યદ્યસ્તિ નાથ ! ભવદઙ્ગિઘ્રસરોરુહાણાં ।

ભક્તેઃ ફલં કિમપિ સંતતિસંચિતાયાઃ ।

તન્મે ત્વદેકશરણસ્ય શરણ્ય ! ભૂયાઃ ।

સ્વામી ત્વમેવ ભુવનેઽત્ર ભવાન્તરેઽપિ ॥૪૨॥

અન્વય : નાથ ! યદિ ભવત્-અઙ્ગિઘ્રસરોરુહાણાં સંતતિસંચિતાયાઃ
ભક્તેઃ કિં અપિ ફલં અસ્તિ તત્ શરણ્ય ! ત્વત્-એકશરણસ્ય મે અત્ર
ભુવને ભવાન્તરે અપિ ત્વમ્ એવ સ્વામી ભૂયાઃ ॥૪૨॥

પરિચય : અઙ્ગિઘ્ર=પગ સરોરુહ=કમળ સંતતિ=પરંપરા સંચિત=
ભેગી કરાયેલ ભૂયાઃ=આશીર્વાદ બીજો પુ. એ. વચન, અર્થ 'થા'.

અર્થ : નાથ ! જો તારા ચરણકમળોની લાંબા કાળની પરંપરા વડે
ભેગી કરાયેલી એવી ભક્તિનું કંઈ પણ ફળ છે. તો હે શરણ્ય ! તું જ એક
માત્ર શરણ કરવા યોગ્ય છે એવા મારો આ ભુવનમાં અને આવતા ભવમાં
પણ તું જ સ્વામી થા.

સમાસ : (૧) ભવતઃ અંગ્રી ઇતિ ભવદઙ્ગ્રી, ભવદઙ્ગ્રી એવ
સરોરુહાઃ ઇતિ ભવદઙ્ગિઘ્રસરોરુહાઃ, તેષામ્ (૨) સંતત્યા સંચિતા ઇતિ
સંતતિસંચિતા, તસ્યાઃ (૩) ત્વમેવ એકં શરણં યસ્ય સ ત્વદેકશરણ્યઃ,
તસ્ય (૪) અન્યઃ ભવઃ ઇતિ ભવાન્તરં, તસ્મિન્ ।

ભાવાર્થ : સ્પષ્ટ છે. કવિ પોતાની ભક્તિના ફળરૂપે ભવોભવમાં
પ્રભુની પ્રાપ્તિ માંગે છે.

इत्थं समाहितधियो विधिवज्जिनेन्द्र !

सान्द्रोल्लसत्पुलककञ्चुकिताङ्गभागाः ।

त्वद्बिम्बनिर्मलमुखाम्बुजबद्धलक्ष्या ।

ये संस्तवं तव विभो ! रचयन्ति भव्याः ॥४३॥

जननयनकुमुदचन्द्र ! प्रभास्वराः स्वर्गसंपदो भुक्त्वा ।

ते विगलितमलनिचया अचिरान्मोक्षं प्रपद्यन्ते ॥४४॥

अन्वय : जिनेन्द्र ! विभो ! जननयनकुमुदचन्द्र ! ये इत्थं समाहितधियः सान्द्रोल्लसत्-पुलककञ्चुकित-अंगभागाः त्वद्बिम्ब-निर्मलमुखाम्बुजबद्धलक्ष्याः भव्याः तव संस्तवं विधिवत् रचयन्ति ते विगलितमलनिचयाः प्रभास्वराः स्वर्गसंपदः भुक्त्वा अचिरात् मोक्षं प्रपद्यन्ते ॥४३-४४॥

परिचय : समाहित=अेकाग्र बनेली अङ्ग=शरीर सान्द्र=गाढ पुलक=इंवाटी कञ्चुकित=रोमांचित थयेल कुमुद=यन्द्रविकासी कमल निचय=समूह.

अर्थ : हे जिनेन्द्र ! विभु ! आ प्रभासे अेकाग्र बनेली बुद्धिवाणा, गाढ रीते उल्लास पाभता (उत्पा थता) इंवाडाओथी रोमांचित बनेला शरीरना त्यागोवाणा, तमारा बिंबना निर्मल मुखरूपी कमल उपर बंधायेला लक्ष्यवाणा જે ભવ્ય જીવો તમારા સ્તવનને વિધિપૂર્વક રચે છે.

હે લોકોના નેત્રો રૂપી યન્દ્રવિકાસી કમળને માટે યન્દ્ર સમાન ! ગળી ગયેલા છે મેલના સમૂહ જેના એવા તે જીવો દેદીપ્યમાન એવી સ્વર્ગની સંપત્તિઓને ભોગવીને ઝડપથી મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે.

સમાસ : (૧) સમાહિતા ધીઃ યેષાં તે સમાહિતધિયઃ । (૨) સાન્દ્રં યથા સ્યાત્ તથા ઉલ્લસન્તઃ ઇતિ સાન્દ્રોલ્લસન્તઃ । સાન્દ્રોલ્લસન્તશ્ચામી પુલકાશ્ચ ઇતિ સાન્દ્રોલ્લસત્પુલકાઃ, તૈઃ કંચુકિતાઃ અંગભાગાઃ યેષાં તે

सान्द्रોल્લસત્પુલકકંચુકિતાङ्गभागाः । अङ्गस्य भागाः इति अङ्गभागाः ।

(૩) जनानां नयनानि इति जननयनानि । तानि एव कुमुदानि इति जननयनकुमुदानि, तेषु चन्द्रः इव इति जननयनकुमुदचन्द्रः, तत्संबोधने

(૪) स्वर्गस्य संपदः इति स्वर्गसंपदः, ताः ।

ભાવાર્થ : સ્પષ્ટ છે. જે ભવ્યો પ્રભુના મુખકમળને જ જોયા કરે તે જીવો મુખકમળ ઉપર બાંધેલા લક્ષ્યવાળા કહેવાય. આ શ્લોકનો અર્થ અધુરો છે. જેઓ આવા છે તેઓને શું ફળ મળે ? તે છેલ્લા શ્લોકમાં કહેશે.

૪૪મા શ્લોકનો અર્થ સ્પષ્ટ છે. ૪૩મા શ્લોકમાં બતાવેલા જીવો આ શ્લોકમાં બતાવેલ ફળને પામે છે.

યોગી અને ભોગી સૌને ખૂબ ઉપયોગી
પૂ. પાદ પં. પ્રવરશ્રી ચન્દ્રશેખર વિજયજી

મ. સાહેબના પુસ્તકો
ઘરઘરમાં વસાવો શુભ પ્રસંગે ભેટ આપો

- આપશ્રી પ્રખર વક્તા બનવા માંગો છો ?
- આપશ્રી યશસ્વી વ્યાખ્યાનકાર બનવા માંગો છો ?
- આપશ્રી સફળ શિબિરકાર બનવા માંગો છો ?
- આપના ઘરમાં સાસુ-વહુના ઝઘડા ચાલે છે ?
- આપના દીકરા આપનું કહ્યું માને છે ખરા ?
- આપનાં ઘરમાં સ્વર્ગ ઉતારવું છે ખરું ?
- આપ તત્ત્વજ્ઞાનનાં રસિક છો ખરા ?
- આપશ્રી રાજકારણની આંટીઘુંટી જાણવા માંગો છો ખરા ?
- ભારતનું ભાવિ આપ જાણવા માંગો છો ?
- સંસારની અસારતા આપે જાણવી છે ?
- સંસાર છોડવાની આપને ઈચ્છા છે ?
- આપને સાચા સાધુ બનવું છે ?

તો, જરૂરથી આજે જ પૂજ્યશ્રીના પુસ્તકો આપનાં ઘરમાં વસાવી લો.

આજે જ જોડાઈ જાઓ... આજે જ બેકારીની ચિંતામાંથી મુક્ત થાઓ
લાખો કિચીધારી બેકારોની સામે જૈન યુવાનોને
૧૦૦% નોકરીની ગેરંટી આપતી

આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી સંસ્કૃત પાઠશાળા

પ્રેરણાદાતા-પૂ. પાદ પં. પ્રવર શ્રી ચન્દ્રશેખરવિજયજી મ.સા. તથા પૂ. મહાનંદાશ્રીજી મ.સા.

સૌજન્ય : સ્વ. સુભદ્રાબેન કાંતિલાલ પ્રતાપસી.

સંયોજક : મુનિશ્રી જિતરસિતવિજયજી

સંસ્કૃત પાઠશાળા(સાબરમતી પાસે)ની આ છે કેટલીક વિશેષતાઓ

- હંમેશા વિદ્વાન ગુરુભગવંતોનો સત્સંગ
- વિદ્વાન પંડિતો અને સાધુભગવંતો દ્વારા પંચપ્રતિક્રમણ, નવસ્મરણ, પ્રકરણ, ભાષ્ય, કર્મગ્રંથ, સંસ્કૃત, પ્રાકૃતભુક્, વ્યાકરણ, ન્યાયદર્શન વગેરેનો અભ્યાસ
- માસિક વિશિષ્ટ સ્પર્ધાઓ તથા અભ્યાસ ઉપર આકર્ષક પુરસ્કારો (સ્કોલરશીપ)
- કમ્પ્યુટર ક્લાસીસ ● અંગ્રેજી, નામું, વિવિધ સ્પર્ધાઓ, પૂજનો, સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમો વગેરે શિખવાડાશે, ● ૭ ક્ષેત્રોની વ્યવસ્થા ● રહેવા-જમવાનું સંપૂર્ણ ફી.
- પાઠશાળાનો શિક્ષક બધા ક્ષેત્રમાં હોશિયાર બનાવીને સંઘનો સારો કાર્યકર બનાશે.

ખૂબ જ મર્યાદિત સંખ્યામાં પ્રવેશ આપવાનો છે.

: ફોર્મ મેળવવાનું સ્થળ :

તપોવન સંસ્કારપીઠ

મુ. અમિયાપુર, પો. : સુઘડ,
તા.જિ. ગાંધીનગર - ૩૮૨ ૪૨૪.

અખિલ ભારતીય સંસ્કૃતિ રક્ષકદળ

૨૭૭૭, નિશા પોળ, રીલિફ રોડ, અમદાવાદ.
ફોન : ૫૩૫૬૦૩૩, ૫૩૫૫૮૨૩

: પાઠશાળાનું સ્થળ :

તપોવન સંસ્કારપીઠ

મુ. અમિયાપુર, પો. : સુઘડ, તા.જિ. ગાંધીનગર - ૩૮૨ ૪૨૪.
ફોન : (૦૭૯) ૩૨૭૬૨૭૩, ૩૨૭૬૩૪૧ મોબાઈલ : ૯૪૨૬૦૬૦૦૯૩

ઉચ્ચ સંસ્કાર સાથે ઉચ્ચ શિક્ષણના
સોપાન સર કરવાના લક્ષ્યને વરેલા

તપોવનમાં ભણતા બાળકો

અતિથિઓને નમોનમઃ કરે છે.

...રોજ નવકારશી કરે છે.

...રોજ અષ્ટપ્રકારી જિનપૂજા કરે છે.

... રોજ રાત્રિભોજનનો ત્યાગ કરે છે.

...રોજ ગુરુવંદન કરે છે.

...રોજ નવી નવી વાર્તાઓ સાંભળે છે.

...રોજ કુમારપાળ રાજાની આરતિ ઉતારે છે.

...રોજ નવી નવી વંદનાઓ ગાય છે.

...રોજ નવા સ્તવનના રાગ શીખે છે.

...કોમ્પ્યુટર શીખે છે ...ક્રાટ્ટે શીખે છે...

...સ્કેટીંગ શીખે છે ...યોગાસન શીખે છે...

...સંગીતકળા શીખે છે... નૃત્યકળા શીખે છે...

...લલીતકળા શીખે છે ...ચિત્રકળા શીખે છે...

...વક્તૃત્વકળા શીખે છે ...અભિનયકળા શીખે છે...

...અંગ્રેજીમાં Speech આપતાં પણ શીખે છે...

માતાપિતાના સેવક બને છે.

પ્રભુના ભક્ત બને છે.

ગરીબોના બેલી બને છે.

પ્રાણીઓના મિત્ર બને છે.

શક્તિમાન બનવા સાથે ગુણવાન બને છે.

તમારાં વહાલાં બાળકોને છેવટે ત્રણ વર્ષ માટે તો તપોવનમાં મૂકો જ દર જૂન માસથી શરૂ થતું સત્ર

ચારે બાજુ વિકૃતિના વાયરા વીંઝાઈ રહ્યા છે. ખૂબ જ નાની-દસથી ચૌદ વર્ષની વયથી જ બાળકોમાં ખરાબ સંસ્કારો પડવા લાગ્યા છે. ગંદુ કહેવાય તે બધું તેમના જીવમાં પેસવા લાગ્યું છે. સમાજ તરફ સૂક્ષ્મ નજર કરતાં આ અતિ કડવું દર્શન કોઈ પણ સંસ્કૃતિ પ્રેમીને થશે અને તે તીખી ચીસ પાડી દેશે. સંસારરસી જીવોની વહાલામાં વહાલી ચીજ તેમના સંતાનો ગણાય. જો તેમનું જ જીવન ગુલાબ ખીલ્યું ન ખીલ્યું ત્યાં જ કરમાવા લાગે; તેમાં દોષોના કીડા પડવા લાગે અને એકાએક કરમાઈ જાય તો એ માબાપોએ ક્યાં જવું? ક્યાં રોવું? શું આપઘાત કરી નાંખવો?

પોતાના ઘરમાં કે ગમે તેવાં બોર્ડિંગ વગેરેમાં રાખીને બાળકોને શિક્ષણ આપી શકાશે, પરંતુ સંસ્કારો તો નહિ જ આપી શકાય. ઘરમાં માબાપો જ ટી.વી. વગેરેથી સમયની બરબાદી કરતાં ચક્રરોમાં જો ફસાયાં હોય અને બોર્ડિંગોના સંચાલકોને જ બાળ-સંસ્કરણ માટેની કોઈ ગંભીરતા ન હોય તો સંસ્કાર ત્યાં શી રીતે મળશે?

તપોવનમાં ધાર્મિક અને વ્યવહારિક બન્ને પ્રકારનું શિક્ષણ છે. એ શિક્ષણ પણ ઉંચી ગણુવત્તાવાળું છે; પરંતુ તેની સાથોસાથ અહીં બાળકોના જીવનબાગમાં સુસંસ્કારોના છોડોનું વાવેતર કરવાનું કાર્ય મુખ્યપણે નજરમાં રખાય છે. મોક્ષલક્ષ અને સદાચારપક્ષ એ તપોવનનું મુખ્ય તત્વ છે. પ્રત્યેક બાળકને શારીરિક, શૈક્ષણિક, સામાજિક વગેરે રીતે સુવ્યવસ્થિત કરવાની સાથે તેને માનસિક અને આધ્યાત્મિક રીતે અત્યંત સુંદર બનાવવાનું સૌથી પ્રધાન લક્ષ છે. તે વડીલોનો ને દેવગુરુનો ભક્ત બને; સહુનો મિત્ર બને, જાતનો પવિત્ર બને...અને એ બધું બનીને એ શૂરવીર બને; જેથી રાષ્ટ્રરક્ષા, સંસ્કૃતિરક્ષા અને ધર્મરક્ષાનો એ સબળ યોદ્ધો બને. એ જ આ તપોવનું એકમાત્ર લક્ષ છે. એનામાં ધાર્મિકતા, માનવતા અને રાષ્ટ્રીયતા (રાષ્ટ્રદાઝ) જો લાવી ન શકાય તો તપોવનને નીચું જોવાનું થાય એવું તેના તુમામ

કાર્યકર-ગણનું મંતવ્ય છે.

જો આ બધી વિચારણામાં એ એના આધારે ગોઠવાયેલા તપોવનના માળખામાં મા બાપોને રસ પડતો હોય તો તેમનાં બાળકોને વિકૃતિઓના ઝંઝાવાતમાંથી ઉગારી લેવા માટે તપોવનમાં (ધોરણ પાંચથી બાર) કમસે કમ ત્રણ વર્ષ માટે તો મૂકવાં જ જોઈએ. બાળક તો નાદાન છે. એના ભાવીના ભવ્ય ઘડતરના આ કામમાં એને ક્યાંક અગવડતા પડે; એની ઘરેલું સ્વચ્છંદતાને અહીં પોષણ ન મળે તેથી તપોવનમાં દાખલ થવામાં અરૂચિ બતાવે તો કઠણ કાળજીના બનીને પણ માબાપોએ બાળકોને સમગ્ર જીવનના હિતમાં તે ત્રણ વર્ષનું સંસ્કરણ તપોવનમાં અપાવવાનો નિર્ણય કરવો જ જોઈએ.

❖ યાદ રાખો ❖

લાડમાં કે લાગણીમાં માબાપો તણાશે તો બાળકોના જીવનને આરંભમાં એવું મોટું નુકસાન થઈ જશે જે

જીવનભરમાં ભરપાઈ થશે નહિ; જેનાથી આખું કુટુંબ 'ત્રાહિમામ્' પોકારી જશે.

ના.... હવે શા માટે કિસ્મિયાનિટીનો જ પ્રચાર કરવાની નેમવાળી કોન્ટેન્ટ સ્કૂલમાં આપણાં બાળકો જાય ?

ધો. ૪ સુધી કોન્ટેન્ટમાં ભણનારા બાળકોને તપોવનમાં જરૂર મૂકી શકાશે.

હવે તો માત્ર તપોવન એ જ આપણાં સંતાનોનો તરણોપાય.

પૂ. પં. પ્રવરશ્રી ચન્દ્રશેખરવિજયજી મ.સાહેબની પ્રેરણાને ઝીલીને હવે...

કેશ વિદેશમાં પર્વાધિરાજ પર્યુષણની આરાધના કરાવવા માટે યુવાનોની સાથે તપોવનીઓ સુસજ્જ

જૈન સંઘના અગ્રણી માનનીય ટ્રસ્ટીવર્ચો !

આપના ગામ કે નગરમાં જો પર્વાધિરાજ પર્યુષણપર્વની આરાધના કરાવવા માટે પૂજ્ય સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતો પધારી શક્યા ન હોય તો તે માટે

અમારા યુવાનો તથા તપોવની
બાળકોને દર વર્ષે જરૂરથી બોલાવજો.

આ યુવાનો તથા તપોવનીઓ આપના જૈન સંઘમાં

- (૧) અષ્ટાક્ષિકા તથા કલ્પસૂત્રની પ્રતનું સુંદર વાંચન કરશે.
- (૨) રાત્રે પરમાત્મભક્તિમાં બધાને રસતરબોળ કરી દેશે.
- (૩) બન્ને ટાઈમના પ્રતિક્રમણ વિધિ-શુદ્ધિપૂર્વક કરાવશે.
- (૪) શ્રીસંઘના ઉલ્લાસ પ્રમાણે રસપ્રદ વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ કરાવશે.

જો આપના સંઘમાં સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતો પધારી શક્યા ન હોય તો જ નીચેના સરનામેથી ફોર્મ મંગાવીને ભરીને અમને મોકલી આપો.

નધ સૂચન

આરાધના કરાવવા
આપનારને ગાડીભાડું વગેરે
શ્રી સંઘે બહુમાનરૂપે
આપવાનું રહેશે.

ફોર્મ ભરીને મોકલવાનું સરનામું

પર્યુષણ વિભાગ : સંચાલક શ્રી
શ્રીયુત લલિતભાઈ ધામી / રાજુભાઈ
C/o. તપોવન સંસ્કારપીઠ
મુ. અમીયાપુર, પોસ્ટ : સુઘડ
ગાંધીનગર - ૩૮૨૪૨૪.
ફોન : ૦૭૯-૩૨૭૬૨૭૩

**દાનવીરો ! બીજા તપોવનમાં
આપનું મોટું ઔદાર્ય દાખવો.**

૩૧. એક લાખનું દાન આપીને તપોવનના
પ્રવેશદ્વારની સામે ઊભા થનારા
વિરાટ-મારબલ ઉપર જીવનદાતા
તરીકે આપનું નામ લખાવો.

આપનું દાન કલમ ૮૦-જી મુજબ
કરમુક્ત રહેશે. જીવન જાગૃતિ ટ્રસ્ટ એ
નામથી આપનો ચેક કે ડ્રાફ્ટ નીચેના
સરનામે મોકલો.

જી.પ્ર. સંસ્કૃતિ ભવન, ૨૭૭૭, નિશા પોળ,
ઝવેરીવાડ, રિલીફ રોડ, અમદાવાદ-૧.
ફોન : ૨૫૩૫૫૮૨૩, ૨૫૩૫૬૦૩૩

અભ્યાસ કરનારા સંયમીઓ માટે ખાસ ઉપયોગી અમારા નવા પ્રકાશનો

સંસ્કૃતની બે બુક, સકલાર્હત્, ભક્તામર એ કાવ્યો કર્યા બાદ કાવ્ય તરીકે ભણવા માટે અતિ ઉપયોગી અને સંસ્કૃત ભાષા, શ્લોકો વિગેરે ઉપર પ્રભુત્વ મેળવવા માટે જરૂરી એવા નીચેના કાવ્યો સંયમીઓએ ભણવા જોઈએ. એની વિસ્તૃત માહિતી એ પુસ્તકોની પ્રસ્તાવનામાં અમે આપેલી છે.

- (૧) કલ્યાણમંદિર (શ્રેષ્ઠ કવિ સિદ્ધસેનદિવાકરસૂરિવિરચિત)
- (૨) રઘુવંશ (મહાકવિ કાલિદાસ કૃત સર્ગ - ૧, ૨)
- (૩) કિરાતાર્જુનીયમ્ (કવિ ભારવિકૃત સર્ગ - ૧, ૨)
- (૪) શિશુપાલવધ (કવિ માઘ કૃત સર્ગ - ૧, ૨)
- (૫) નૈષધીયચરિતમ્ (કવિ હર્ષ કૃત સર્ગ - ૧, ૨)
- (૬) કાદમ્બરી (કવિ બાણભટ્ટ કૃત-થોડોક ભાગ)

ઉપર મુજબના અજેન કાવ્યો પણ સંસ્કૃતવાંચન, શ્લોક વિગેરેમાં પક્કડ મેળવવા માટે ખૂબ ઉપયોગી છે. સરળ ભાષામાં લખાયેલા આ કાવ્યો વિદ્યાર્થી અને અધ્યાપક બે ય ને ઉપકારક બનશે એવી અમારી સમજ છે.

નોંધ :- 'સુલભકાવ્યાણિ' એ નામે સકલાર્હત્ અને ભક્તામર કાવ્ય પ્રકાશિત થઈ ચૂક્યા છે. વિદ્યાર્થીઓએ એ પુસ્તકો પ્રમાણે એ બે કાવ્યો ભણવા.

- (૧) વ્યાપ્તિ પંચક-માથુરી (ગુજરાતી, સંસ્કૃત સરળ ટીકા સહિત)
- (૨) સિદ્ધાન્તલક્ષણ-જગદીશી (ગુજરાતી, સંસ્કૃત સરળ ટીકા સહિત)

મધ્યમ ક્ષયોપશમવાળા અને ન્યાયાદિના અભ્યાસમાં રુચિવાળા સંયમીઓને મુક્તાવલિ સુધીનો અભ્યાસ કર્યા બાદ આ બે ગ્રન્થોનો અભ્યાસ ખૂબ ઉપયોગી નીવડશે. એ વાત એ પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં અમે વિસ્તારથી જણાવી છે.

'મુક્તાવલિ' ઉપર પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવ શ્રી અભયશેખરસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબનું વિવેચનવાળું પુસ્તક ખૂબ જ ઉપયોગી છે.

દીક્ષાબ્રુવનના પ્રારંભથી ૧૦-૧૫-૨૦ વર્ષ સુધીમાં સંયમીઓએ અભ્યાસક્ષેત્રે શી રીતે આગળ વધવું જોઈએ તે વિગેરેની વિસ્તૃત માહિતી આપતી એક નાનકડી પુસ્તક આ છે. વર્તમાન દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળાદિને અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે.

ટૂંક સમયમાં આ પુસ્તક સંયમીઓને આ પુસ્તકોની જરૂર હોય તેમજ.

પ્રાય : આ પુસ્તકોની કિંમત અમારા જાળ પાના પર જણાવેલી છે. જો બધા પ્રકાશનો બહાર પડી જશે એવી અમારા ધ્યાનમાં નથી.